

aer

Arbetsmarknads-
ekonomiska
rådet

Arbetsmarknads- ekonomisk rapport

Inför avtalsrörelsen 2016

Arbetsmarknadsekonomiska rådet 2015

© ARBETSMARKNADSEKONOMISKA RÅDET (AER)

BOX 55665

102 15 STOCKHOLM

TEL. 08-665 45 00

WWW.ARBETSMARKNADSEKONOMISKARADET.SE

INFO@ARBETSMARKNADSEKONOMISKARADET.SE

TEXT: AER

ORIGINAL FORMGIVNING: IRONS DESIGN & AER

TRYCK: ELANDERS SVERIGE AB

STOCKHOLM 2015

ISBN: 978-91-983043-0-5

Innehåll

Förord.....	1
Sammanfattning	3
1 Inledning	7
2 Industrins normerande roll.....	7
3 Vägledande principer för lönenormering	11
4 Olika perspektiv inför avtalsförhandlingarna	17
4.1 Reallönerna	17
4.2 Lönekostnadsandelen.....	31
4.3 Den relativa lönekostnadsandelen	36
4.4 Den relativa lönekostnaden	39
4.5 Olika mått på lönekostnadsläget	41
5 Utrymmet för löneökningar framöver.....	43
5.1 Lönebildningen på lång sikt.....	43
5.2 Lönebildningen på kort sikt.....	45
5.3 Avslutande synpunkter.....	48
Referenser	51
Appendix 1 Vad bestämmer förändringen av lönekostnadsandelen?	53

Fördjupningsrutor

3.1 Några olika begrepp vid internationella pris- och kostnadsjämförelser	12
3.2 Lönekostnadsandel, bruttovinstandel och kapitalavkastning.....	14
4.1 Faktiska och förväntade reallöneförändringar.....	20
4.2 Avvikelser från inflationsmålet, förväntningsfel och spridning i inflationsförväntningar	27
5.1 Kortsiktiga effekter av olika höga löneökningar i olika modeller.....	46

Förord

Arbetsmarknadsekonomiska rådet är ett nytt expertråd som bildades i april 2015. Rådets uppgift är att bedöma ”arbetsmarknadens funktionssätt och de faktorer som påverkar denna”. Mer precist ska rådet ”analysera hur lönebildningen, arbetsrätten och den aktiva arbetsmarknadspolitikerna påverkar arbetsmarknadens funktionssätt. Ett särskilt fokus ska läggas på hur dessa tre faktorer påverkar s.k. svaga gruppers övergång till reguljär sysselsättning, samt hur dessa faktorer påverkar såväl företagets kompetensförsörjning som näringslivets produktivitet utveckling. Dessutom ska rådet behandla hur såväl nivå som struktur på reella löneökningar påverkar sysselsättnings- och arbetslöshetsutvecklingen på den svenska arbetsmarknaden, samt bedöma hur löneökningarna bör vara utformade för att jämviktsarbetslösheten ska minska.”

Rådet upprättades och finansieras av Svenskt Näringsliv men arbetar helt självständigt. För att garantera oberoendet har rådet en fastställd budget för tre år, samma tid som ledamöternas mandatperiod. Nya ledamöter utses av Svenskt Näringsliv efter förslag från rådet.

Eftersom det sker en stor avtalsrörelse 2016, har rådets arbete under dess första år fokuserat på förutsättningarna inför denna. Varje avtalsrörelse handlar om två huvudfrågor: de totala löneökningarna och hur relativlönerna ska utvecklas. Båda frågorna har inför de kommande avtalsförhandlingarna diskuterats intensivt. Riksbankens svårigheter att uppnå inflationsmålet har skapat osäkerhet om hur de totala löneökningarna ska förhålla sig till detta. När det gäller relativlönerna, finns det starka önskemål i kvinnodominerade sektorer att av jämställdhetsskäl höja relativlönerna där. På skolans område har regeringen avsatt pengar för höjda lärarlöner i syfte att långsiktigt göra läraryrket mer attraktivt. Samtidigt finns en diskussion om att sammanpressade löner och höga lägsta löner gör det svårt att minska arbetslösheten för svaga grupper och därmed bidrar till stora sysselsättningsskillnader mellan grupper. Denna fråga har fått ökad aktualitet genom den akuta stora flyktinginvandringen där många ankommande inte har utbildning motsvarande full grundskola.

De beskrivna problemställningarna utgör uppenbara utmaningar för den lönebildningsmodell som gällt sedan 1997. Enligt den ska parterna i industrin bestämma ”märket”, det vill säga deras avtal ska vara normerande för övriga avtal.

Arbetsmarknadsekonomiska rådet har inför 2016 års avtalsrörelse analyserat olika aspekter på såväl de totala löneökningarna som relativlönerna. Denna första rapport behandlar de totala löneökningarna. Nästa rapport som publiceras i

februari 2016 fokuserar på relativlönernas utveckling.

Vi hoppas att våra rapporter ska bidra till att parterna i sina förhandlingar har så bra underlag som möjligt. Ett annat syfte är att mer allmänt bidra till en fördjupad förståelse i samhällsdebatten för de utmaningar lönebildningen står inför. Tanken är att rapporterna ska komplettera de analyser som redan görs av Medlingsinstitutet, Konjunkturinstitutet och Industrins ekonomiska råd genom att vara en brygga mellan akademisk forskning och praktik. Denna länk har enligt vår bedömning varit svagare under senare år än tidigare då mer forskning var inriktad på lönebildningsfrågor av direkt relevans för parterna.

Lars Calmfors (ordförande)

Petter Danielsson (sekreterare)

Ann-Sofie Kolm (ledamot)

Tuomas Pekkarinen (ledamot)

Per Skedinger (vice ordförande)

Sammanfattning

Sedan det första Industriavtalet 1997 har det funnits en samsyn om att avtalen i den internationellt konkurrensutsatta sektorn (industrin) ska vara lönenormerande. Inför de kommande avtalen har LOs beslut att inte samordna sina förbunds-förhandlingar satt frågetecken för i vilken utsträckning arbetstagersidan kan bidra till att upprätthålla industrins märkessättande roll. Det innebär att andra aktörer – arbetsgivare, fackförbund inom TCO och Saco samt Medlingsinstitutet – måste ta ett större ansvar än tidigare för att de första avtalen sluts i industrin och därmed blir styrande för de genomsnittliga löneökningarna i hela ekonomin. Det utesluter dock inte att löneökningarna i en del efterföljande avtal kan tillåtas bli något högre i den mån relativlöneökningar för de berörda grupperna kan vara befogade av marknadsskäl och/eller för att motverka värdediskriminering av kvinnligt dominerade yrken.

Rapporten analyserar läget inför avtalsförhandlingarna utifrån fyra olika perspektiv:

- ◆ Hur reallönerna utvecklats.
- ◆ Hur lönekostnadsandelen (lönekostnadernas andel av förädlingsvärdet) utvecklats.
- ◆ Hur lönekostnadsandelen i förhållande till utlandet utvecklats.
- ◆ Hur lönekostnaderna i förhållande till utlandet utvecklats.

De senaste åren visar på goda *reallöneökningar*. Reallönerna har ökat betydligt mer (1-2 procentenheter mer per år) än vad parterna förväntade sig när de senaste avtalen slöts. Det beror på att inflationen understigit Riksbankens inflationsmål och parternas inflationsförväntningar vid avtalstillfällena. Man skulle kunna argumentera för att det faktum att reallöneökningarna under senare år blivit så höga borde göra det möjligt att framöver hålla tillbaka löneökningarna för att främja sysselsättningen. Det finns emellertid inget systematiskt tidigare mönster enligt vilket snabbare reallöneökningar under en avtalsperiod än vad parterna avsett följts av långsammare ökning under efterföljande period, vilket borde vara eftersträvarvärt.

Lönekostnadsandelen i näringslivet låg 2014 över genomsnittet för perioden 1993-2014 men ser ut att ha närmat sig detta genomsnitt under innevarande år. Om man ser tillbaka, har det ofta uppkommit stora skillnader mellan lönekostnadsandelens faktiska utveckling och den utveckling som parterna kan ha förväntat sig vid avtalstillfällena. Det finns emellertid ett mönster där en förändring av lönekostnadsandelen i en riktning under en avtalsperiod följts av avtal under

nästa period som tycks ha utformats så att man kunnat förvänta sig en förändring i motsatt riktning.

Kapitalavkastningen i näringslivet har trendmässigt fallit under de två senaste decennierna. Men samtidigt har också realräntan fallit. Det har av en del bedömare tolkats som att lönsamheten av att investera inte har minskat. Men i en öppen ekonomi som den svenska bestäms inte investeringarna i första hand av förhållandet mellan kapitalavkastning och ränta utan av hur hög kapitalavkastningen är i förhållande till andra länder, eftersom företagen kan välja var de gör sina investeringar. Medan lönekostnadsandelen i *hela ekonomin* (för vilken det finns internationellt jämförbara data) stigit i Sverige, har den legat stilla eller fallit i våra konkurrentländer. Sveriges *relativa lönekostnadsandel* har således stigit. En rimlig tolkning är att avkastningen på kapital fallit relativt andra länder. Det har ökat lönsamheten av att investera utomlands i förhållande till att investera i Sverige. Det är ett argument för att lönekostnadsökningarna på sikt bör hållas tillbaka, så att kapitalavkastningen ökar i förhållande till omvärlden.

Lönekostnaden per timme i tillverkningsindustrin har ökat lite snabbare i Sverige än i en jämförelsegrupp av 15 EU-länder under perioden 1993-2014. Det gäller både om vi mäter i nationella valutor och i gemensam valuta. Däremot har den *relativa enhetsarbetskostnaden* (lönekostnaden per producerad enhet) fallit kraftigt under perioden 1993-2014 mätt både i nationella valutor och i gemensam valuta. Men sedan 2010 har den relativa enhetsarbetskostnaden stigit igen.

Enligt vedertagen arbetsmarknadsteori innebär återhållsamhet i lönebildningen högre produktion och sysselsättning på *lång sikt*. Skälet är att företagens kapitalavkastningskrav (den avkastning som krävs för att investera och bedriva verksamhet i Sverige) innebär en restriktion på hur hög reallönenivån kan vara. Parterna förhandlar normalt fram lägre reallöner ju högre arbetslösheten är. Arbetslösheten kommer därför på sikt att ligga på en sådan nivå att den framförhandlade reallönen är konsistent med kapitalavkastningskravet. En mer återhållsam lönebildning i betydelsen att parterna vid en given arbetslöshet förhandlar fram lägre reallöner än som annars skulle vara fallet, innebär därför att arbetslösheten på sikt faller.

De senaste årens höga reallöneökningar – högre än vad parterna avsåg vid avtalstillfällena – borde göra det möjligt för den fackliga sidan att under kommande år acceptera låga löneökningar i syfte att minska arbetslösheten på sikt. Låga löneökningar sänker lönekostnadsandelen och ökar därmed bruttovinstandelen och kapitalavkastningen i näringslivet. Det skulle göra det mer attraktivt att investera i Sverige med positiva effekter på både sysselsättning och tillväxt.

Men en omständighet som komplicerar bilden inför de kommande avtalen är

det nuvarande speciella läget med svagt negativ styrränta. Den innebär att möjligheterna för ytterligare sänkningar är små. Då kan det paradoxalt nog vara sämre för produktion och sysselsättning på kort sikt med mycket låga än lite högre löneökningar. Om nominalräntan inte sänks när löneökningarna blir lägre, så innebär den förväntade lägre inflation som följer av de lägre löneökningarna att realräntan (skillnaden mellan nominell ränta och inflation) *stiger*. Det drar ner inhemsk efterfrågan. En annan trolig följd av mycket låga löneökningar är att kronan på kort sikt stiger så mycket i värde att svenska produkter blir dyrare i förhållande till utländska.

Det makroekonomiska läget inför avtalsrörelsen är alltså komplicerat. På lång sikt gynnas sysselsättning och tillväxt av så låga löneökningar som möjligt. Men i rådande unika konjunkturläge med låg inflation och negativ nominalränta som knappast kan sänkas mycket mer kan det på kort sikt vara bättre med lite högre än lite lägre löneökningar. Det gäller under förutsättning att Riksbanken vid låga löneökningar inte kan uppnå betydande penningpolitiska stimulans effekter genom mer okonventionella åtgärder som kvantitativa lättnader (köp av långfristiga obligationer) eller direkta interventioner på valutamarknaden (köp av utländsk valuta). Vår bedömning av dessa möjligheter är pessimistisk. En annan förutsättning är att konjunkturen inte förbättras så snabbt och inflationen stiger så mycket att Riksbanken börjar höja sin styrränta redan tidigt nästa år. Det är emellertid osannolikt.

Den beskrivna situationen är svårhanterlig, eftersom högre löneökningar på kort sikt, allt annat lika, innebär en högre lönenivå på längre sikt. En möjlighet skulle kunna vara ett *flerårsavtal* där högre löneökningar än normalt i rådande arbetsmarknadsläge under det första avtalsåret byts mot lägre löneökningar än normalt i det förbättrade konjunkturläge som kan väntas 2017-2018. En sådan uppläggning kräver uppenbarligen ett stort mått av ansvarstagande från parterna.

Facken i industrin tycks sikta på *ettårsavtal*. Det har motiverats med osäkerheten i det ekonomiska läget. Med ett så kort avtal blir emellertid incitamenten för arbetsgivarsidan att försöka uppnå ett mycket lågt avtal starka, eftersom man i så fall sannolikt förväntar sig att efterföljande avtalsrörelse kommer att föras i ett betydligt bättre konjunkturläge och då resultera i avsevärt högre löneökningar. En sådan utveckling med låga löneökningar nästa år och mycket högre längre fram skulle vara mindre önskvärd.

Samtidigt finns uppenbara risker med avtal som innebär högre löneökningar än normalt i nuvarande arbetsmarknadsläge i utbyte mot lägre löneökningar än normalt längre fram när konjunkturen förbättrats. Om de framtida löneökningarna inte kan hållas tillbaka, så bidrar högre löneökningar än normalt på kort sikt till

att lönenivån långsiktigt hamnar alltför högt med negativa effekter på vinster och sysselsättning.

Mycket av diskussionen mellan parterna har kommit att handla om huruvida man bör basera avtalsförhandlingarna på Riksbankens inflationsmål eller på en lägre förväntad inflation (eftersom det visat sig så svårt att nå målet). Men det som diskussionen egentligen borde handla om är inte vilken inflationsprognos som är bäst utan helt enkelt om vilken löneökningstakt som är mest lämplig. Det vore mer klargörande om diskussionen explicit fördes i dessa termer i stället för i termer av huruvida inflationsmålet eller lägre inflationsförväntningar bör vara utgångspunkten för förhandlingarna.

Arbetsmarknadsekonomiska rådets uppgift är inte att ge några siffror för lämpliga löneökningar under de kommande åren utan bara att belysa förutsättningarna inför avtalsrörelsen och att diskutera olika överväganden som kan göras. Det är upp till parterna att avväga olika aspekter mot varandra. I nuvarande situation framstår det som betydligt svårare än normalt.

1 Inledning

Den förestående avtalsrörelsen omfattar en majoritet av löntagarna. Närmare 500 avtal som gäller cirka tre miljoner anställda löper ut under 2016. För industrin är utlöpningsstidpunkten den 31 mars. De nya avtalen kommer som alltid att bestämma både de totala löneökningarna i ekonomin och hur relativlönerna mellan olika grupper utvecklas. Denna rapport behandlar förutsättningarna inför avtalsrörelsen. Fokus är på de totala löneökningarna. Problemställningar gällande relativlöner analyseras i en kommande rapport som publiceras i februari 2016.

Rapporten är disponerad på följande sätt. Avsnitt 2 analyserar industrins lönenormerande roll och avsnitt 3 vilka principer som bör vara vägledande för normeringen. Avsnitt 4 diskuterar olika perspektiv inför avtalsförhandlingarna: reallöner, lönekostnadsandelar och lönekostnader i förhållande till utlandet. Avsnitt 5 diskuterar utrymmet för löneökningar framöver. Texten innehåller också ett antal fördjupningsrutor som antingen sammanfattar viktiga begrepp som används eller innehåller en mer omfattande analys än huvudtexten.

2 Industrins normerande roll

Dagens lönebildningssystem daterar sig från slutet av 1990-talet. Startpunkten var den samarbetsöverenskommelse som industrins parter ingick 1997. Sedan dess har löneavtal inom industrin slutits först i avtalsrörelserna. Dessa avtal har varit normerande: de har satt ”märket” för löneökningarna i hela ekonomin.

Det har hittills rått en stor samsyn om denna ordning. I det nya förhandlingsavtal som industrins parter slöt 2011 konstateras att ”en sund och bärkraftig lönebildning förutsätter att förbundsavtalen inom industrin utgör kostnadsnorm och vägledning för arbetskraftskostnader på svensk arbetsmarknad”.¹ Vidare åtar sig parterna ”var och en och gemensamt, att verka för att ’kostnadsmärket’ inom industrin är den norm inom vilken övriga parter på arbetsmarknaden ska hålla sig”.²

Den motivering som vanligen framhålls för industrins märkessättande roll är att sektorn verkar på internationellt konkurrensutsatta marknader och att möjligheterna att övervältra kostnader på priserna därför är små. Det antas främja

¹ Industriavtalet (2011), s 19.

² Ibid, s 20.

återhållsamma löneökningar till gagn för både internationell konkurrenskraft och sysselsättning. Även om också en del tjänster är internationellt konkurrensutsatta, till exempel transporter, brukar industrin ses som ”kärnan av den internationellt konkurrensutsatta sektorn”.³

Den internationellt konkurrensutsatta sektorns (K-sektorns) roll för att sätta märket är också klart uttryckt i den förordning som reglerar Medlingsinstitutets verksamhet. Den ”ska tillvarata och upprätthålla den samsyn som finns på arbetsmarknaden om den konkurrensutsatta sektorns lönenormerande roll”.⁴ Även den samordning av avtalen som skett centralt inom såväl LO som Svenskt Näringsliv har syftat till att förbund i internationellt konkurrensutsatt verksamhet ska vara lönenormerande. Inför de kommande avtalen har dock LOs beslut att inte samordna sina förbundsförhandlingar satt frågetecken för i vilken utsträckning arbetstagar sidan kan bidra till att upprätthålla industrins märkessättande roll. De förbund som undertecknat Industriavtalet är fortsatt inställda på att industrin ska vara normerande, medan andra förbund inte längre tycks se det som självklart.⁵ Det innebär att arbetsgivarna, fackförbund inom TCO och Saco samt Medlingsinstitutet kommer att få ta ett större ansvar om den internationellt konkurrensutsatta sektorn ska vara normerande också i den kommande avtalsrörelsen.

Det traditionella argumentet för att K-sektorn ska vara normsättare var under systemet med en eftersträvad fast växelkurs (fram till 1992) att denna utgjorde en tydlig restriktion på sektorns möjligheter att vid kraftiga löneökningar höja sina priser.⁶ Med rörlig växelkurs och inflationsmål för Riksbanken brukar det i stället framhållas att K-sektorn drabbas ”dubbelt” om lönerna ökar snabbt: vinster och sysselsättning kan antas falla dels därför att lönerna ökar i förhållande till priserna vid oförändrad växelkurs, dels därför att kronan stiger i värde om inflationsmålet hotas och Riksbanken därför höjer styrräntan.⁷ Ett problem med resonemanget är emellertid att växelkursen på några års sikt ibland rör sig på ett oförutsägbart sätt. Det kan medföra att sambandet mellan å ena sidan löner och å andra sidan vinster och sysselsättning i K-sektorn blir otydligt. Samtidigt innebär vetskapen om att inflationsdrivande löneökningar i den för internationell konkurrens skyddade sek-

³ Se till exempel Proposition 1999/2000:32, s 30 och Facken inom industrin (2015), s 21-23.

⁴ Förordning 2007:912 med instruktion för Medlingsinstitutet, § 2.

⁵ Se till exempel Arbetet (2015a,b). Fackförbundet Kommunal har dock sagt sig vara beredd att acceptera det märke som sätts av den internationellt konkurrensutsatta sektorn med undantag för att undersköterskorna (cirka en tredjedel av förbundets medlemmar) bör få högre löneökningar (Arbetet 2015c). IF Metall har uttryckt stöd för denna ståndpunkt (Arbetet 2015b).

⁶ Argumentet utvecklades i till exempel EFO-rapporten (Edgren med flera 1970). Andra tidiga resonemang är Calmfors och Lundberg (1974) och Calmfors (1977). Se också Konjunkturinstitutet (2011, 2012).

⁷ Se till exempel Konjunkturinstitutet (2011, 2012) och Facken inom industrin (2015).

tom (S-sektorn) kommer att utlösa räntehöjningar att det i en inflationsmålsregim finns en tydlig restriktion på lönebildningen också där.⁸

En annan komplikation är att resonemangen bakom K-sektorns lönenormerande roll i regel inte utgår från någon fullständig analys av samspelet mellan K- och S-sektorn. Calmfors och Larsson Seim (2013) gör ett försök till sådan *teoretisk* analys utifrån vedertagna nationalekonomiska antaganden. I sin grundmodell finner de att det i en inflationsmålsregim med rörlig växelkurs, där Riksbanken verkligen uppnår sitt mål, inte spelar någon roll om det är K- eller S-sektorn som är normerande. Förklaringen är att löneökningar i den ena sektorn då aldrig utlöser några konsumentprisökningar som löntagarna i den andra sektorn behöver kompensera sig för. Och under fast växelkurs kan rentav lönerna bli lägre och sysselsättningen högre med S-sektorn i stället för K-sektorn som normsättare. Det sker om förhandlarna i S-sektorn tar hänsyn till att höga löneökningar där leder till höga löneökningar också i K-sektorn, så att den senare sektorns produktion och sysselsättning minskar och därmed även efterfrågan, vinster och sysselsättning i S-sektorn.

Man kan förstås alltid ifrågasätta antaganden i den beskrivna analysen. Så till exempel har ju Riksbanken under lång tid misslyckats med att nå inflationsmålet. Modellen kan också missa andra viktiga faktorer. En sådan faktor kan vara den starka tradition som parterna i industrin har av att göra rationella överväganden och att ta samhällsekonomiska hänsyn. Det nuvarande avtalssystemet har sedan det sjösattes 1997 levererat återhållsamma totala löneökningar. Kontrasten till hur lönebildningen fungerade tidigare är stor. Den nuvarande avtalsordningen har därför hög legitimitet. Enligt vår mening utgör sådana argument den viktigaste motiveringen för nuvarande system. Det är väl inarbetat och det har fungerat därför att olika parter har lärt sig hantera det. Det är därför viktigt att systemet upprätthålls även framöver så att de första avtalen sluts i den internationellt konkurrensutsatta sektorn och därmed blir styrande för de genomsnittliga löneökningarna i hela ekonomin. Det utesluter inte att löneökningarna i en del efterföljande avtal kan tillåtas bli något högre i den mån relativlöneökningar för de berörda grupperna kan vara befogade av marknadsskäl och/eller för att motverka värdediskriminering av kvinnligt dominerade yrken.

⁸ Se Calmfors (2008).

3 Vägledande principer för lönenormeringen

Det har funnits en större samsyn om K- sektorns (industrins) lönenormerande roll än om vilka principer som bör vara vägledande för den.

- ◆ Enligt ett synsätt ska *industrins internationella konkurrenskraft* vara styrande för lönekostnadsökningarna. Denna syn benämns fortsättningsvis *konkurrenskraftsmodellen*.
- ◆ Enligt en annan syn bör utgångspunkten i stället vara det utrymme för lönekostnadsökningar som skapas i *hela näringslivet av den långsiktiga produktivitetstillväxten* och *prisökningarna* för det som produceras. Dessa prisökningar beror i sin tur på Riksbankens inflationsmål (under förutsättning att det verkligen uppnås). Vi betecknar detta synsätt *inflationsmålsmodellen*.

Konkurrenskraftsmodellen baseras i regel på jämförelser mellan lönekostnadsökningarna (ökningar av löner och sociala avgifter) i Sverige och utomlands. Synsättet lanserades först av Edingruppen (1995) – en arbetsgrupp av ekonomer från fack- och arbetsgivarförbund – som argumenterade för att de svenska lönekostnaderna inte ska öka mer än i våra viktigaste konkurrentländer (*Europanormen*, eftersom de viktigaste konkurrentländerna identifierades som andra västeuropeiska länder).

Europanormen har ofta uppfattats gälla kostnadsökningarna i *nationella valutor*. Men det relevanta för konkurrensförmågan är hur det relativa kostnadsläget i *gemensam valuta* utvecklas. Det påverkas också av växelkursutvecklingen. Eftersom växelkursen på några års sikt ibland rör sig kraftigt, kan kopplingen mellan den relativa kostnadsförändringen i nationella valutor och den relativa kostnadsförändringen i gemensam valuta vara svag. Men till exempel facken i industrin har varit tydliga med att parterna inte bör ta hänsyn till växelkurssvängningar när de uppskattar löneutrymmet och därför inte heller bör göra några prognoser för dessa.⁹

Inflationsmålsmodellen har formulerats av framför allt Konjunkturinstitutet i dess årliga lönebildningsrapporter.¹⁰ Enligt den ser man i stället på det långsiktiga utrymme för lönekostnadsökningar som skapas av trendmässiga pris- och produktivitetsökningar i hela näringslivet. Riksbankens inflationsmål för konsu-

⁹Facken i industrin (2015).

¹⁰Se särskilt Konjunkturinstitutet (2011, 2012). Se också Gottfries (2011) och Långtidsutredningen (2011).

Fördjupning 3.1 Några olika begrepp vid internationella pris- och kostnadsjämförelser

Relativ lönekostnad i nationella valutor = Lönekostnad per timme i Sverige i kronor/Lönekostnad i utlandet i utländsk valuta.

Relativ lönekostnad i gemensam valuta = Nominell växelkurs × Lönekostnad per timme i Sverige i kronor/Lönekostnad i utlandet i utländsk valuta,

där den nominella växelkursen mäts som enheter utländsk valuta/krona.

Enhetsarbetskostnad = Totala lönekostnader/Förädlingsvärde i fasta priser = Lönekostnad per timme × Antal arbetade timmar/ Förädlingsvärde i fasta priser = Lönekostnad per timme/(Förädlingsvärde i fasta priser/ Antal arbetade timmar) = Lönekostnad per timme/Produktivitet,

där förädlingsvärdepriset beräknas utifrån hur produktpriserna utvecklas med avdrag för priserna på de insatsvaror som används i produktionen.

Relativ enhetsarbetskostnad i nationella valutor = Enhetsarbetskostnad i Sverige i kronor/Enhetsarbetskostnad i utlandet i utländsk valuta.

Relativ enhetsarbetskostnad i gemensam valuta = Nominell växelkurs × Enhetsarbetskostnad i Sverige i kronor/Enhetsarbetskostnad i utlandet i utländsk valuta.

Real växelkurs = Nominell växelkurs × Svenskt förädlingsvärdepris i kronor/Utländskt förädlingsvärde pris i utländsk valuta.

Bytesförhållande = Nominell växelkurs × Svenskt exportpris i kronor/Svenskt importpris i utländsk valuta.

mentpriserna påverkar i vilken takt priset på det förädlingsvärde som näringslivet producerar ökar. Denna takt avviker normalt från konsumentprisernas ökningstakt, eftersom produktion och konsumtion har olika sammansättning.¹¹ Om lönekostnaderna ökar i samma takt som summan av förädlingsvärdepris och produktivitet, förblir lönekostnadsandelen (lönekostnadernas andel av förädlingsvärdet) i näringslivet oförändrad. Därmed hålls också bruttovinstandelen (bruttovinsternas andel av förädlingsvärdet), konstant.

Produktionsresultatets fördelning mellan arbete och kapital är då oförändrad.

¹¹ Detta diskuteras närmare i avsnitt 4.2 och Appendix 1.

Om kapitalförslitningen sker i en konstant takt samt kvoten mellan kapitalstock och förädlingsvärde är konstant, blir också kapitalavkastningen (vinsterna efter kapitalförslitning i förhållande till kapitalstocken) konstant. Om kapitalförslitningen sker i en konstant takt samt kvoten mellan kapitalstock och förädlingsvärde är konstant, blir också kapitalavkastningen (vinsterna efter kapitalförslitning i förhållande till kapitalstocken) konstant. Enligt Konjunkturinstitutets tankesamt bör de normsättande parternas agerande styras av deras sysselsättningsambitioner. Om parterna vill bidra till högre sysselsättning i näringslivet på lång sikt, ska lönekostnadsökningarna understiga det ovan definierade utrymmet, så att lönekostnadsandelen minskar och bruttovinstandelen ökar. Med konstant kapitalförslitningstakt och konstant kvot mellan kapitalstock och förädlingsvärde, ökar då kapitalavkastningen i Sverige. Med oförändrad kapitalavkastning i omvärlden, blir det då relativt mer lönsamt att investera här och en ökad kapitalstock bidrar därför på sikt till högre sysselsättning.

Resonemangen om lönebildningen i propositionen 1999 om att inrätta Medlingsinstitutet hänvisade till både konkurrenskrafts- och inflationsmålsmodellen.¹² Medlingsinstitutet självt har valt att fästa störst vikt vid konkurrenskraftsmodellen. Enligt institutets hemsida ska ”en väl fungerande lönebildning” bidra ”till att industrins kostnader inte ökar mer än i Sveriges viktigaste konkurrentländer”. Institutets årsrapporter ägnar också stort utrymme åt jämförelser med kostnadsutvecklingen i våra konkurrentländer.

Industrins förhandlingsavtal från 2011 lägger störst vikt vid konkurrenskraftsmodellen. Avtalet slår fast att ”parterna är överens om att ändamålet med förbundsavtalen är att dessa ska bidra till att *stärka industrins konkurrenskraft* (vår kursivering), god löneutveckling och goda villkor i övrigt för de anställda” och att ”utgångspunkten för förhandlingarna inom industrin är industrins villkor och förhållanden” men att ”hänsyn måste också tas till den svenska ekonomin som helhet”.¹³ Fackförbunden i industrin förefaller dock betona inflationsmålsmodellen mer än vad avtalet gör, eftersom den beskrivs som ”teoretiskt mer korrekt än ansatsen i takt med Europa”.¹⁴ Den samverkan i avtalsrörelserna som sker mellan olika arbetsgivarförbund i Svenskt Näringsliv tycks däremot främst baseras på målet att bidra till den svenska exportsektorns konkurrenskraft, vilket ses som en förutsättning för en så bra utveckling som möjligt för hela samhällsekonomin. LOs syn är mer ambivalent. LO-förbundens gemensamma långsiktiga mål fram

¹² Proposition 1999/2000:32.

¹³ Industriavtalet (2011), s 19.

¹⁴ Facken inom industrin (2015), s 43-45

Fördjupning 3.2 Lönekostnadsandel, bruttovinstandel och kapitalavkastning

$$\begin{aligned} \text{Lönekostnadsandel} &= \text{Totala lönekostnader} / \text{Förädlingsvärde i löpande} \\ &\text{priser} = \text{Lönekostnad per timme} \times \text{Antal arbetade timmar} / (\text{Förädlingsvärdepris} \times \text{Förädlingsvärde i fasta priser}) \\ &= \text{Lönekostnad per timme} / (\text{Förädlingsvärdepris} \times \text{Produktivitet}). \end{aligned}$$

Lönekostnadsandelen benämns ibland real enhetsarbetskostnad, eftersom (den nominella) enhetsarbetskostnaden kan skrivas som Lönekostnad per timme/Produktivitet (se Fördjupning 3.1). Division med förädlingsvärdepriset ger då följaktligen den reala enhetsarbetskostnaden.

Vidare gäller:

$$\text{Bruttovinstandel} = \text{Bruttovinster} / \text{Förädlingsvärde} = 1 - \text{Lönekostnadsandel},$$

där bruttovinsterna är den del av förädlingsvärdet som tillfaller kapitalägare och långivare. Både bruttovinster och förädlingsvärde anges här i löpande priser. Nettovinsterna (i löpande priser) är den del av förädlingsvärdet (i löpande priser) som tillfaller kapitalägare och långivare efter kapitalförslitning (i löpande priser):

$$\text{Nettovinster} = \text{Bruttovinster} - \text{Kapitalförslitning}.$$

Kapitalavkastningen fås som:

$$\begin{aligned} \text{Kapitalavkastning} &= \text{Nettovinster} / \text{Kapitalstock} = (\text{Bruttovinster} - \text{Kapitalförslitning}) / \text{Kapitalstock} \\ &= [(\text{Bruttovinster} / \text{Förädlingsvärde}) \times (\text{Förädlingsvärde} / \text{Kapitalstock})] - \text{Kapitalförslitning} / \text{Kapitalstock} \\ &= (\text{Bruttovinstandel} \times \text{Förädlingsvärde} / \text{Kapitalstock}) - \text{Kapitalförslitning} / \text{Kapitalstock}. \end{aligned}$$

där också kapitalstocken nu mäts i löpande priser.

Konstant bruttovinstandel innebär också konstant kapitalavkastning om kvoten mellan kapitalstock och förädlingsvärde samt kapitalförslitnings-takten är konstanta.

till 2028 tar inte klar ställning men förefaller luta mer åt inflationsmålsmodellen.¹⁵ Generellt tycks den fackliga sidan lägga större vikt vid inflationsmålsmodellen än arbetsgivarsidan.

Det kan tyckas naturligt att industrins parter i första hand tar hänsyn till sina egna intressen och därför vägleds av konkurrenskraftsmodellen som en enkel tumregel för att väga konsekvenserna av olika höga löneökningar mot effekterna på vinster och sysselsättning i sektorn. Men från samhällsekonomisk synpunkt är inflationsmålsmodellen mer relevant, eftersom den innebär ett direkt hänsynstagande till vinst- och sysselsättningsutvecklingen i *hela* näringslivet.

Beräkningar av lämpliga lönekostnadsökningar utifrån de två modellerna kan ge liknande resultat. De blir identiska om lönekostnadsökningarna i våra konkurrentländer är lika stora som summan av förädlingsvärdepris- och produktivitetsökningar i det svenska näringslivet. Men det är också uppenbart att de två modellerna kan ge olika resultat om så inte är fallet. Några uppenbara skäl är följande:

- ◆ Produktivitetsökningarna kan skilja sig åt mellan Sverige och våra konkurrentländer. Om till exempel produktivitetsstegringarna, allt annat lika, är högre i Sverige än i omvärlden måste våra lönekostnader per timme öka mer om inte lönekostnadsandelen ska falla och bruttovinstandelen stiga.
- ◆ Om det svenska förädlingsvärdepriset faller i förhållande till omvärldens förädlingsvärdepris (en real växelkursdepreciering, vilken kan hänga samman med en försämring av bytesförhållandet, det vill säga ett fall i relativpriset mellan export och import), samtidigt som produktivitetsökningarna är desamma, måste lönekostnaderna öka långsammare i Sverige än i våra konkurrentländer om inte lönekostnadsandelen ska stiga och bruttovinstandelen falla.
- ◆ Lönekostnadsandelen i våra konkurrentländer kan förändras. Om den faller och förädlingsvärdepris- och produktivitetsökningarna är desamma i Sverige och utomlands, så innebär lönekostnadsökningar i paritet med förädlingsvärdepris- och produktivitetsökningarna i Sverige att våra lönekostnader ökar snabbare än utomlands.

¹⁵Följande är en typisk formulering: "Med beaktande av den internationella konkurrenskraften förbinder sig LO-förbunden att i förhandlingar kräva hela det samhällsekonomiska löneutrymme som beräknas på grundval av den konjunkturrensade produktivitetsutvecklingen samt Riksbankens inflationsmål" (LO 2015, s 5). Se också Morin (2015).

4 Olika perspektiv inför avtalsförhandlingarna

Detta avsnitt analyserar läget inför avtalsförhandlingarna. Det sker utifrån fyra olika perspektiv:

- ♦ Hur reallönerna utvecklats.
- ♦ Hur lönekostnadsandelen i Sverige utvecklats.
- ♦ Hur den relativa lönekostnadsandelen (lönekostnadsandelen i förhållande till utlandet) utvecklats.
- ♦ Hur lönekostnaderna i förhållande till utlandet utvecklats.

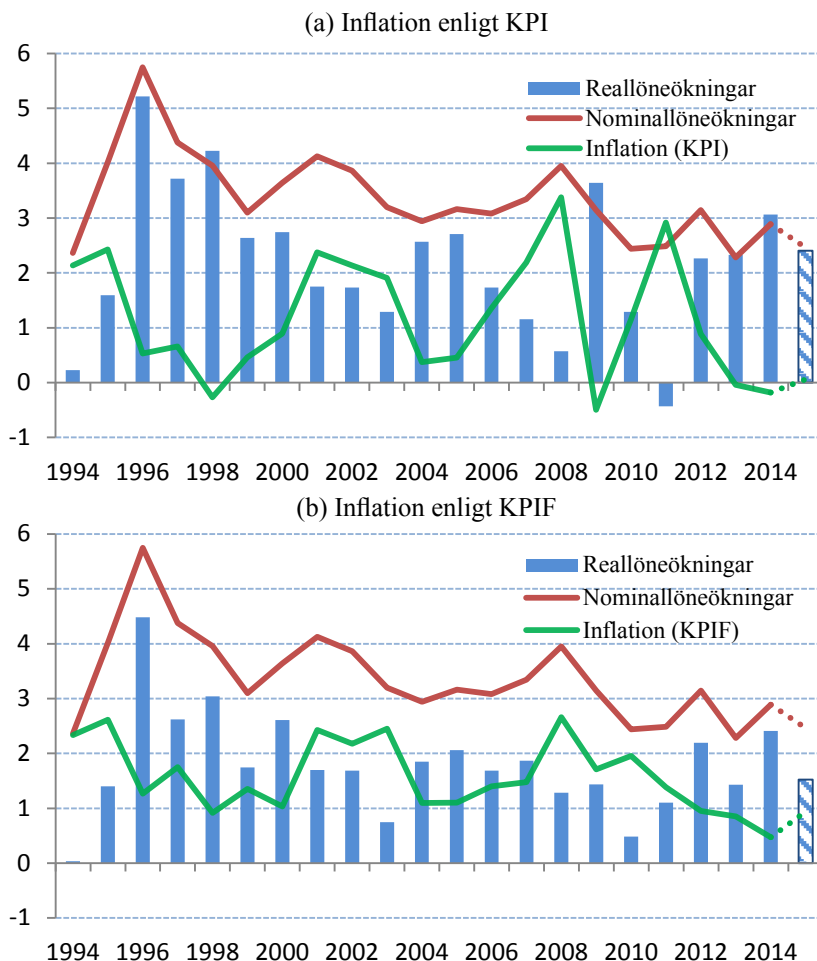
4.1 Reallönerna

Figur 1 visar nominella löneökningar, inflation och reallöneförändringar under olika år. De nominella löneökningarna avser näringslivet och är enligt konjunkturlönestatistiken. I panel (a) mäts inflationen och reallöneförändringarna med KPI och i panel (b) med KPIF.¹⁶ De årliga nominella löneökningarna har sedan 1998 varierat mellan cirka 2,5 och 4 procent. Trenden har varit svagt sjunkande med löneökningar på i genomsnitt 2,7 procent per år 2011-2015 att jämföra med ökningarna på 3,8 procent per år 1998-2002. Reallöneförändringarna mätta med hjälp av KPI har varierat betydligt mer än de nominella löneökningarna. Det beror på de stora svängningarna i KPI-inflationen. Reallöneökningarna har i regel varit högre när inflationen mäts med KPI än med KPIF. Det beror på en trendmässig nedgång av räntan under de studerade åren som inneburit att KPI har ökat långsammare än KPIF.

De senaste åren visar på goda reallöneökningar. De beror framför allt på den låga inflationen eller rättare sagt frånvaron av inflation. Som framgår av analysen i Fördjupning 4.1 har reallönerna ökat betydligt mer än vad parterna förväntade sig när de senaste avtalen slöts (först ettårsavtal för 2012 och sedan treårsavtal för 2013-2015 i de flesta fall). Om Riksbanken hade nått inflationsmålet på 2 procent, skulle den nominella löneökning som skedde gett en reallöneökning på 1,2 procent 2012. Men den lägre inflationen än inflationsmålet ledde till faktiska reallöneökningar på 2,3 procent (när inflationen mäts med KPI) respektive 2,2 procent (när inflationen mäts med KPIF). Bilden är liknande för 2013-2015. De

¹⁶KPI står för konsumentprisindex och KPIF för konsumentprisindex med fast ränta (vilket innebär att man rensat bort de prisförändringar som följer av att kostnaderna för småhus ändras när bostadsrätterna förändras).

Figur 1 Nominella löneökningar, inflation och reallöneförändringar, procent

Anm: De nominella löneökningarna är enligt konjunkturlönestatistiken. Siffrorna för 2015 är prognoser.

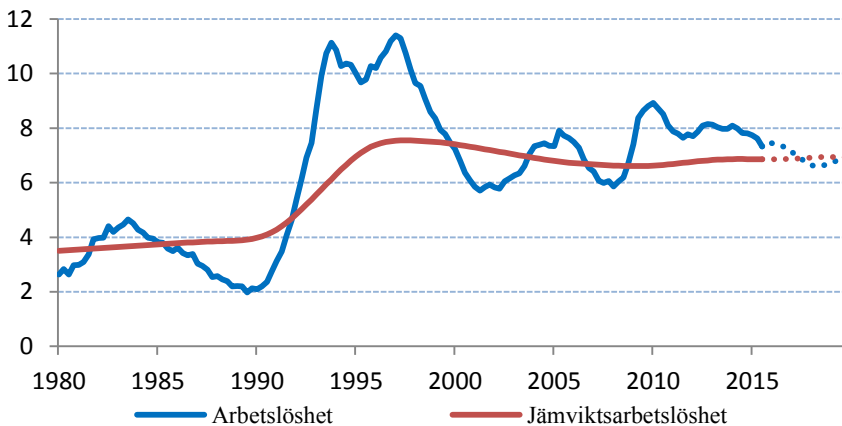
Källa: Konjunkturinstitutet.

faktiska reallöneökningarna per år blev då 2,6 procent (med KPI) respektive 1,8 procent (med KPIF), medan de med samma nominella löneökning endast hade blivit 0,6 procent om inflationsmålet uppnåts. Skillnaderna mellan faktiska och avsedda reallöneförändringar har alltså enligt dessa beräkningar under senare år varit så stora som 1-2 procentenheter per år. Beräknar man i stället skillnaden mellan faktiska och "avsedda" reallöneökningar utifrån parternas uppgivna inflationsförväntningar enligt TNS Prosperas enkätundersökningar blir den mindre för 2013-2015 men är fortfarande betydande: 1,4 procentenheter per år med KPI

och 0,6 med KPIF.¹⁷

Enligt alla bedömningar är den så kallade jämviktsarbetslösheten, det vill säga den arbetslöshet som uppnås i ett normalt konjunkturläge och som är förenlig med en stabil inflationstakt, hög. Konjunkturinstitutets bedömning är att den ligger runt 7 procent (Se Figur 2). Parterna kan bidra till en sänkning av jämviktsarbetslösheten genom att hålla tillbaka reallöneökningarna. Då stiger kapitalavkastningen, det blir mer investeringar och en successivt högre kapitalstock gör det lönsamt för näringslivet att varaktigt öka sysselsättningen. Man skulle kunna argumentera för att det faktum att reallöneökningarna under de två senaste avtalsperioderna blivit så höga – betydligt högre än vad parterna avsett – borde göra det möjligt att framöver hålla tillbaka reallöneökningarna för att främja sysselsättningen. Det kräver i så fall en aktiv viljeinriktning mot lägre nominella löneökningar från parternas sida. Det beror på att inflationsmålet gäller varje år för sig. Målet är inte ett prisnivåmål så att Riksbanken ska kompensera lägre inflation än inflationsmålet under en period med högre inflation längre fram. *Bygones är bygones* när det gäller inflationen.

Figur 2 Arbetslöshet och jämviktsarbetslöshet, procent av arbetskraften

Anm: Siffrorna för tredje kvartalet 2015 till 2019 är prognoser.

Källa: Konjunkturinstitutet och SCB.

¹⁷ För 2013-2015 var den på detta sätt beräknade förväntade reallöneökningen 1,2 procent. Eftersom de faktiska reallöneökningarna var 2,6 procent (med KPI) och 1,8 procent (med KPIF) blir skillnaderna mellan faktisk och avsedd reallöneökning $2,6 - 1,2 = 1,4$ procentenheter respektive $1,8 - 1,2 = 0,6$ procentenheter.

Fördjupning 4.1 Faktiska och förväntade reallöneförändringar

Denna fördjupning analyserar reallöneutvecklingen under de olika avtalsperioderna sedan 1998. Dessa har definierats utifrån flertalet av de löneavtal som avser näringslivet och sammanfaller oftast med löptiden för industrins normerande avtal. Det ger följande avtalsperioder: 1998-2000, 2001-2003, 2004-2006, 2007-2009, 2010-2011, 2012 och 2013-2015. Flertalet avtal har således varit treåriga. Undantagen är avtalsperioderna 2010-2011 och 2012 som på grund av osäkerheten i lågkonjunkturen efter finanskrisen blev kortare.

Tabell 1 visar totala och avtalade nominella löneökningar, förändringar i KPI och KPIF, parternas inflationsförväntningar vid avtalstillfället enligt TNS Sifo Prosperas enkätundersökningar, reallöneförändringar i näringslivet (beräknade både i förhållande till KPI och KPIF) samt skillnaden mellan den faktiska arbetslösheten och Konjunkturinstitutets uppskattning av jämviktsarbetslösheten (som ett mått på konjunkturläget) under de olika avtalsperioderna sedan 1998. Samtliga siffror avser årliga genomsnitt.

De genomsnittliga totala nominella löneökningarna under de olika avtalsperioderna har varierat mellan cirka 2,5 och drygt 3,5 procent. Reallöneökningarna har varierat mellan knappt 0,5 och drygt 3 procent per år om inflationen mäts med KPI och mellan knappt 1 och 2,5 procent om inflationen mäts med KPIF. De nominella löneökningarna enligt de centrala avtalen har varit cirka 0,5-1 procentenhet lägre än de totala: skillnaden är resultatet av lokal lönebildning. Trots en låg nominell löneökning 2013-2015 är reallöneökningen förhållandevis stor under dessa år till följd av att inflationen varit låg (mätt med KPIF) eller negativ (mätt med KPI).

Inflationen har under nästan alla avtalsperioder legat under Riksbankens inflationsmål på 2 procent per år. För KPI gäller det alla avtalsperioder utom 2001-2003 och 2010-2011 och för KPIF alla perioder utom 2001-2003. Under de flesta avtalsperioderna har parternas inflationsförväntningar enligt TNS Sifo Prospera legat väsentligt över den realiserade inflationen. Det gäller inte minst de två senaste avtalsperioderna.

Det är intressant att studera i vilken mån den faktiska reallöneförändringen skiljer sig från den som parterna vid avtalstillfället kunde förvänta sig att uppnå. Det kan göras genom en enkel dekomponering. Definitionsmässigt gäller:

Procentuell förändring av reallönen = Procentuell förändring av nominallönen – Faktisk inflation.

Sambandet kan också skrivas:

Procentuell förändring av reallönen = (Procentuell förändring av nominallönen – Förväntad inflation) + (Förväntad inflation – Faktisk inflation) = Förväntad reallöneförändring + Förväntningsfel i inflationen.

Den förväntade inflationen är den inflation som parterna vid avtalstillfället förväntade sig under avtalsperioden. Om vi antar att parterna korrekt förutsäger de löneökningar utöver avtalen som kommer att ske till följd av lokal lönebildning,¹⁸ kan nominallöneförändringen minus den förväntade inflationen ses som den av parterna förväntade reallöneförändringen. Förväntad minus faktisk inflation är det *förväntningsfel* som parterna gör.

Tabell 2 visar en sådan dekomponering av reallöneförändringarna. Panel (a) mäter inflationen med KPI och panel (b) med KPIF. Den förväntade inflationen definieras antingen som inflationsmålet eller som de förväntningar för avtalsperioden som parterna uppgett till TNS Sifo Prospera.

När vi mäter inflationen med KPI och förväntningarna med inflationsmålet i panel (a), blir skillnaden mellan förväntad och faktisk inflation 1-2 procentenheter under avtalsperioderna 1998-2000, 2004-2006, 2012 och 2013-2015. Det kan tolkas som att reallönerna mätta med hjälp av KPI under dessa avtalsperioder ökat med 1-2 procent mer per år än som varit parternas intentioner vid avtalstillfället. Mäter vi i stället inflationen med KPIF i panel (b) (men fortfarande förväntningarna med inflationsmålet) ligger förväntningsfelet, och därmed också skillnaden mellan förväntad och faktisk reallöneökning, under de angivna perioderna i stället runt 1 procentenhet. Bilden är likartad om vi i stället för inflationsmålet använder parternas uppgivna förväntningar som förväntningsmått. De enda större skillnaderna är att skillnaden mellan förväntad och faktisk inflation 2013-2015 då blir betydligt mindre (1,4 i stället för 2,0 procentenheter med KPI respektive 0,6 i stället för 1,2 procentenheter med KPIF) och att den förväntade inflationen 2010-2011 väsentligt understeg den faktiska (0,8 procentenheter med KPI och 0,4 procentenheter med KPIF).

¹⁸Antagandet ska förstås bara ses som illustrativt.

Tabell 1 Nominell löneökning, faktisk och förväntad inflation samt reallöneökning under olika avtalsperioder, procent per år

Avtalsperiod	(1) Nominell löne- ökning	(2) Avtalad löne- ökning	(3) KPI- inflation	(4) KPIF- inflation	(5) Förväntad infla- tion enligt TNS Sifo Prospera	(6) Reallöneökning med KPI, (1) - (2)	(7) Reallöneökning med KPIF, (1) - (3)	(8) Skillnad mellan faktisk arbetslöshet och jämviktsar- betslöshet inför avtalsrörelsen
1998-2000	3,6	2,6	0,4	1,1	2,1	3,2	2,5	-
2001-2003	3,7	2,6	2,1	2,4	1,9	1,6	1,4	0,6
2004-2006	3,1	2,1	0,7	1,2	2,0	2,3	1,9	1,5
2007-2009	3,5	3,0	1,7	1,9	2,1	1,8	1,5	0,6
2010-2011	2,5	1,8	2,0	1,7	1,3	0,4	0,8	3,3
2012	3,1	2,8	0,9	1,0	2,2	2,3	2,2	1,2
2013-2015	2,5	2,1	-0,1	0,8	1,3	2,6	1,8	1,2

Anm: De nominella löneökningarna är enligt konjunkturlönestatistiken. Ett antal arbetsgivar- och arbetstagarorganisationer tillfrågades varje kvartal av TNS Sifo Prospera om sina inflationsförväntningar om ett, två och fem år. Dessa förväntningar redovisas som genomsnitt för arbetsgivar- respektive arbetstagsidan. Vi har beräknat ett sammanfattande kvartalsmått för parterna genom att ta genomsnittet av de två sidosomas förväntningar. Den förväntade inflationen för en avtalsperiod har sedan definierats som genomsnittet av de två senaste kvartalsmåttin innan det märkessättande löneavtalet för avtalsperioden ingåtts. För att få fram den genomsnittliga förväntade inflationen för de avtalsperioder som är tre år, har vi först räknat fram den förväntade inflationen för det tredje året genom att anta en linjär trend mellan det andra och det femte året och sedan tagit genomsnittet av förväntningarna för första, andra och tredje året (utom för avtalsperioderna 1998-2000 och 2004-2006 då TSN Sifo Prospera rapporterade treåriga inflationsförväntningar). Skillnaden mellan faktisk arbetslöshet och jämviktsarbetslöshet har räknats fram som ett genomsnitt av skillnaden för det sista året i den föregående avtalsperioden och det första året i den innevarande avtalsperioden. Observationerna är hämtade från Konjunkturinstitutets två senaste konjunkturbedömningar (Konjunkturläget) innan eller i samband med att det märkessättande löneavtalet för avtalsperioden slöts. För avtalsperioden 1998-2000 finns inga uppgifter om Konjunkturinstitutets dåvarande bedömningar av jämviktsarbetslösheten.

Källor: Konjunkturinstitutet, TNS Sifo Prospera och egna beräkningar.

Tabell 2 Faktisk reallöneförändring, förväntad reallöneförändring och förväntningsfel i inflationen under olika avtalsperioder, procent per år

Avtalsperiod	(1) Reallöneförändring	(2) Förväntad reallöneförändring inflationens mål	(3) Förväntningsfel (skillnad mellan inflationens mål och faktisk inflation)	(4) Förväntad reallöneförändring utifrån parternas uppgivna inflationförväntningar	(5) Förväntningsfel (skillnad mellan förväntad inflation och faktisk inflation)	(6) Skillnad mellan faktisk arbetslöshet och jämviktsarbetslöshet inför avtalsrörelsen
(a) Förväntad inflation = inflationens mål						
1998-2000	3,2	1,6	1,6	1,5	1,7	-
2001-2003	1,6	1,7	-0,2	1,8	-0,2	0,6
2004-2006	2,3	1,1	1,3	1,0	1,3	1,5
2007-2009	1,8	1,5	0,3	1,3	0,5	0,6
2010-2011	0,4	0,5	-0,1	1,2	-0,8	3,3
2012	2,3	1,2	1,1	1,0	1,3	1,2
2013-2015	2,6	0,6	2,0	1,2	1,4	1,2
(b) Förväntad inflation = av parterna uppgivna inflationförväntningar						
1998-2000	2,5	1,6	0,9	1,5	1,0	-
2001-2003	1,4	1,7	-0,4	1,8	-0,4	0,6
2004-2006	1,9	1,1	0,8	1,0	0,8	1,5
2007-2009	1,5	1,5	0,0	1,3	0,2	0,6
2010-2011	0,8	0,5	0,3	1,2	-0,4	3,3
2012	2,2	1,2	1,0	1,0	1,2	1,2
2013-2015	1,8	0,6	1,2	1,2	0,6	1,2

Anm: Reallöneförändring = Nominell löneförändring – Faktisk inflation = (Nominell löneförändring – Förväntad inflation) + (Förväntad inflation – Faktisk inflation) = Förväntad reallöneförändring + Förväntningsfel. Nominell löneförändring enligt konjunkturlönestatistiken. Se också Tabell 1.

Källor: Konjunkturinstitutet, TNS Sifo Prospera och egna beräkningar.

Tabell 3 Faktisk reallöneförändring och förväntad avtalad reallöneförändring under olika avtalsperioder, procent per år

Avtalsperiod	(1) Reallöneförändring med KPI	(2) Reallöneförändring med KPIF	(3) Förväntad avtalad reallöneförändring utifrån inflationsmål	(4) Förväntad avtalad reallöneförändring utifrån parternas uppgivna inflations- förväntningar	(5) Skillnad mellan total och avtalad nominell löneökning
1998-2000	3,2	2,5	0,6	0,5	1,0
2001-2003	1,6	1,4	0,6	0,7	1,2
2004-2006	2,3	1,9	0,1	0,1	1,0
2007-2009	1,8	1,5	1,1	0,9	0,4
2010-2011	0,4	0,8	-0,2	0,5	0,7
2012	2,3	2,2	0,8	0,6	0,3
2013-2015	2,6	1,8	0,2	0,8	0,4

Anm: Förväntade avtalade reallöneförändringar här skiljer sig från förväntade reallöneförändringar i Tabell 2 genom att endast de centralt avtalade nominella löneökningarna inkluderats. Kolumn (5) visar hur mycket lägre de förväntade reallöneökningarna är i denna tabell jämfört med Tabell 2. Se också Tabell 1.

Källor: Konjunkturinstitutet, TNS Sifo Prospera och egna beräkningar.

Forts. Fördjupning 4.1

Om reallönerna under en avtalsperiod ökat snabbare än parterna avsett, skulle man kunna vänta att man normalt eftersträvar en långsammare reallönetillväxt under efterföljande period. Men det finns inget sådant mönster.

Enligt kolumnerna 2-3 och 4-5 i Tabell 2a följdes vare sig avtalsperioden 1998-2000 eller avtalsperioden 2004-2006 med avsevärt högre förväntad än faktisk inflation av någon uppbromsning av den förväntade reallönetillväxten. Efter 2012 års avtal skedde detta visserligen 2013-2015 om man mäter den förväntade inflationen med inflationsmålet (då faller den årliga förväntade reallönetillväxten från 1,2 till 0,6 procent) men inte om man mäter den med parternas uppgivna förväntningar (då ökade den årliga förväntade reallönetillväxten från 1,0 till 1,2 procentenheter). Den årliga faktiska reallönetillväxten steg mellan 2012 och 2013-2015 om man mäter inflationen med KPI och sjönk endast lite om man i stället mäter inflationen med KPIF. Det enda tidigare exemplet på en mer påtagligt reducerad faktisk reallöneökning är i 2010-2011 års avtal. Det kan förklaras av den kraftiga minskningen av resursutnyttjandet dessa år.

I Tabell 3 har vi omdefinierat den förväntade reallöneökningen så att den nu är skillnaden mellan centralt *avtalad* (inte total) nominell löneökning och konsumentprisökning. Vi exkluderar således löneökningarna utöver avtal till följd av lokal lönebildning när vi beräknar den av parterna vid avtalstillfället förväntade reallöneökningen. Detta sänker den förväntade reallöneökningen per år med cirka 1 procentenhet under de första tre avtalsperioderna 1998-2006 och med cirka 0,5 procentenheter under de fyra efterföljande perioderna. Men slutsatserna ovan förändras inte. De stora överskattningsarna av inflationen 1998-2000 och 2004-2006 leder inte nu heller till någon minskning av de förväntade reallöneökningarna under efterföljande avtalsperioder. Liksom i analysen ovan sker det inte heller 2013-2015 efter 2012 års avtal om vi använder parternas uppgivna inflationsförväntningar utan bara om vi antar att den förväntade inflationen var lika med inflationsmålet.

Sammanfattningsvis har lägre inflation än Riksbankens inflationsmål, och därmed än den av parterna förväntade, lett till högre reallöneökningar än vad parterna avsett. Vår analys visar att sådana förväntningsfel under en avtalsperiod inte systematiskt har lett till att parterna försökt korrigera för dessa under efterföljande period.

Andra effekter av avvikelserna från inflationsmålet

Det finns ytterligare aspekter på att inflationsmålet inte nåtts och att inflationsförväntningarna därför blivit felaktiga än att reallöneutvecklingen blivit en annan än den av parterna avsedda. En sådan aspekt är att osäkerheten om den framtida inflationen kan öka i en sådan situation och att det kan leda till större spridning i inflationsförväntningarna mellan olika aktörer. Det kan göra det svårare för arbetsgivarorganisationer och fackförbund att sluta avtal därför att risken för olika verklighetsbilder ökar. Man kan rentav tänka sig att parterna börjar bilda sina inflationsförväntningar på ett strategiskt sätt – och inte utifrån vad man verkligen tror – därför att man på så sätt vill påverka lönebildningen.¹⁹ Skillnader i inflationsförväntningarna kan också tänkas försvåra den interna samordningen mellan olika fackförbund på arbetstagsarsidan och mellan olika arbetsgivarförbund på arbetsgivarsidan. Det skulle i sin tur kunna leda till högre löneökningar, eftersom en väl fungerande samordning sannolikt bidrar till återhållsamhet.

Dessa aspekter diskuteras i Fördjupning 4.2. Vi pekar där på att fackets inflationsförväntningar inför avtalsrörelserna sedan 2012 legat högre än arbetsgivarsidans, vilket inte varit fallet tidigare. Vi finner också att skillnaden mellan parternas inflationsförväntningar tycks bli större, ju större de tidigare förväntningsfelen (skillnaden mellan förväntad och faktisk inflation) varit. Slutligen finner vi att spridningen mellan olika arbetsgivarförbunds inflationsförväntningar tenderar att bli större när förväntningsfelen ökar. Men samtliga dessa effekter är små. De avvikelser från inflationsmålet som skett bör därför än så länge inte ha gjort det påtagligt svårare att samordna olika avtal och nå överenskommelser mellan arbetsgivare och fack. Det kan emellertid inte uteslutas att det kan bli fallet om stora avvikelser från inflationsmålet och stora förväntningsfel uppkommer under lång tid.

¹⁹ Industrins ekonomiska råd (2014).

Fördjupning 4.2 Avvikelser från inflationsmålet, förväntningsfel och spridning i inflationsförväntningar

När inflationen avviker från målet kan risken öka för att parterna har olika verklighetsbilder i fråga om framtida inflation. Parterna kan också börja bilda sina inflationsförväntningar strategiskt därför att man på så sätt vill påverka avtalsutfallet. Skillnader i inflationsförväntningarna kan också tänkas försvåra den interna samordningen mellan olika fackförbund på arbetstagarsidan respektive mellan olika arbetsgivarförbund på arbetsgivarsidan.

Tabell 4 visar skillnaderna i genomsnittliga inflationsförväntningar mellan den fackliga sidan och arbetsgivarsidan inför avtalsrörelserna sedan 1998 enligt TSN Sifo Prosperas enkätundersökningar. I genomsnitt över hela perioden är skillnaden obetydlig och inte statistiskt signifikant. Men från och med 2012 års avtal tenderar den fackliga sidans inflationsförväntningar på ett och två års sikt att ligga högre än arbetsgivarsidans.

Tabell 4 Skillnad i parternas inflationsförväntningar inför avtalsrörelser

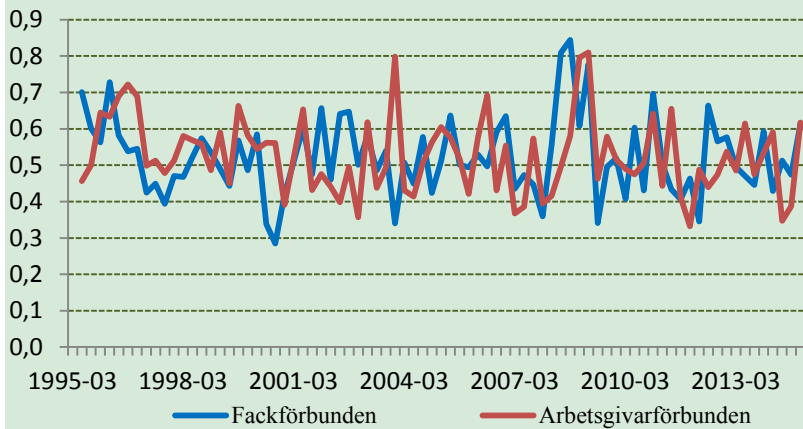
Avtalsperiod	Ett år	Två år	Fem år
2016-?	0,10	0,05	-0,03
2013-2015	0,15	0,03	-0,21
2012	0,22	0,26	0,08
2010-2011	-0,09	-0,06	-0,06
2007-2009	-0,16	-0,18	-0,11
2004-2006	-0,06	-0,11	0,07
2001-2003	0,01	0,00	-0,01
1998-2000	0,10	0,10	0,25
Genomsnitt	0,04	0,02	0,00

Anm: Skillnaden i inflationsförväntningar är skillnaden mellan fackföreningssidan och arbetsgivarsidan. Förväntningarna inför en avtalsrörelse har beräknats som genomsnittet av de två observationer som föregår avtalsrörelsen. Inför de kommande avtalen har vi tagit genomsnittet av de två senaste observationerna (juni och september).

Källor: TSN Sifo Prospera och egna beräkningar.

Vi prövade också hypotesen att skillnaden mellan fackets och arbetsgivarsidans inflationsförväntningar kan bero på hur felaktiga tidigare inflationsförväntningar varit. Hypotesen är att större förväntningsfel (större osäkerhet) leder till att parterna bildar sina förväntningar på ett mer strategiskt sätt i

Figur 3 Standardavvikelser för ettåriga inflationsförväntningar på den fackliga sidan respektive arbetsgivarsidan

Källor: TSN Sifo Prospera och Riksbanken samt egna beräkningar. För fjärde kvartalet 1998 och tredje kvartalet 2003 saknas observationer. I syfte att göra figuren tydligare har data interpolerats.

syfte att påverka lönebildningen: det borde leda till att den fackliga sidans förväntade inflation stiger relativt arbetsgivarsidans. Tabell 5 visar regressioner som ger visst stöd för hypotesen (resultaten är statistiskt säkerställda i tre av de fyra regressionerna) även om effekterna är små: ett förväntningsfel på 1 procentenhet ökar skillnaden mellan fackets och arbetsgivarsidans inflationsförväntningar med 0,03-0,07 procentenheter.

Slutligen undersökte vi i vilken mån förväntningsfel påverkat spridningen i inflationsförväntningar internt på den fackliga sidan respektive på arbetsgivarsidan. Tabell 6 visar att ett förväntningsfel på 1 procentenhet ger en signifikant ökning av standardavvikelsen på arbetsgivarsidan i samtliga regressioner (med 0,02-0,03 enheter). Även denna effekt är liten, eftersom den innebär en ökning av standardavvikelsen med bara runt 5 procent jämfört med fallet utan förväntningsfel (cirka 0,5, det vill säga värdet för konstanten i regressionen). Däremot finner vi inget stöd för någon effekt på den fackliga sidan (Tabell 6).

Figur 3 visar tidsserierna för standardavvikelserna för de ettåriga inflationsförväntningarna på den fackliga sidan respektive arbetsgivarsidan. Det går inte att utläsa någon trend mot ökad spridning.

Sammanfattningsvis finner vi alltså visst stöd för att avvikelser från inflationsmålet och felaktiga inflationsförväntningar kan leda till att parterna

Tabell 5 Regression av skillnaden mellan den fackliga sidans och arbetsgivar-sidans inflationsförväntningar mot det absoluta förväntningsfelet

Variabler	(1)	(2)	(3)	(4)
Förväntningsfel, Prospera, KPI	1,032** (0,016)			
Förväntningsfel, Prospera, KPIF		0,041 (0,027)		
Förväntningsfel, inflationsmålet, KPI			0,044** (0,02)	
Förväntningsfel, inflationsmålet, KPIF				0,066** (0,029)
Konstant	-0,032 (0,025)	-0,022 (0,028)	-0,051 (0,033)	-0,043 (0,028)
Antal observationer	75	75	75	75
Determinationskoefficient	0,048	0,025	0,058	0,045

Anm: Robusta standardfel inom parentes: *** $p < 0,01$, ** $p < 0,05$, * $p < 0,1$. Förväntningarna avser ettåriga inflationsförväntningar. Förväntningsfelet är absolutbeloppet av det genomsnittliga förväntningsfelet för de två sidorna. Liksom i Tabell 1 mäter vi förväntningsfelet både i förhållande till av parterna uppgivna förväntningar i TSN Sifo Prosperas enkäter och inflationsmålet. Inflationen mäts både med KPI och KPIF. I beräkningen av förväntningsfelet har skillnaden tagits mellan den faktiska prisstegringen under de senaste tolv månaderna och den förväntade inflationen tolv månader tillbaka. Den beroende variabeln är skillnaden mellan den fackliga sidans och arbetsgivar-sidans inflationsförväntningar. Data är kvartalsobservationer för perioden 1995-2015. För tredje kvartalet 2003, då data saknades, har dessa interpolerats.

bildar sina förväntningar på ett mer strategiskt sätt, det vill säga att den fackliga sidan höjer sina förväntningar i förhållande till arbetsgivar-sidan. Spridningen i inflationsförväntningar på arbetsgivar-sidan tycks också bli större vid stora förväntningsfel. Men effekterna är små. Det finns därför än så länge inga skäl att tro att avvikelserna från inflationsmålet på ett mer allvarligt sätt försvårat samordning och möjligheter att komma överens i avtalsrörelserna. Men det utesluter förstås inte att så skulle kunna bli fallet i framtiden om det även då uppkommer stora avvikelser från inflationsmålet.

Tabell 6 Regression av standardavvikelsen för arbetsgivarförbundens inflationsförväntningar mot det genomsnittliga absoluta förväntningsfelet på arbetsgivarsidan

Variabler	(1)	(2)	(3)	(4)
Förväntningsfel, Prospera, KPI	0,022** (0,010)			
Förväntningsfel, Prospera, KPIF		0,027* (0,015)		
Förväntningsfel, inflationsmålet KPI			0,024** (0,009)	
Förväntningsfel, inflationsmålet, KPIF				0,028** (0,013)
Konstant	0,508*** (0,012)	0,516*** (0,011)	0,502*** (0,013)	0,510*** (0,014)
Antal observationer	75	75	75	75
Determinationskoefficient	0,088	0,052	0,084	0,039

Anm: Robusta standardfel inom parentes: *** p < 0,01, ** p < 0,05, * p < 0,1. Se också Tabell 5.

Tabell 7 Regression av standardavvikelsen för fackförbundens inflationsförväntningar mot det genomsnittliga absoluta förväntningsfelet på den fackliga sidan

Variabler	(1)	(2)	(3)	(4)
Förväntningsfel, Prospera, KPI	0,010 (0,011)			
Förväntningsfel, Prospera, KPIF		0,015 (0,014)		
Förväntningsfel, inflationsmålet, KPI			0,004 (0,010)	
Förväntningsfel, inflationsmålet, KPIF				-0,004 (0,015)
Konstant	0,508*** (0,013)	0,511*** (0,011)	0,512*** (0,015)	0,518*** (0,016)
Antal observationer	75	75	75	75
Determinationskoefficient	0,020	0,017	0,003	0,001

Anm: Robusta standardfel inom parentes: *** p < 0,01, ** p < 0,05, * p < 0,1. Se också Tabell 5.

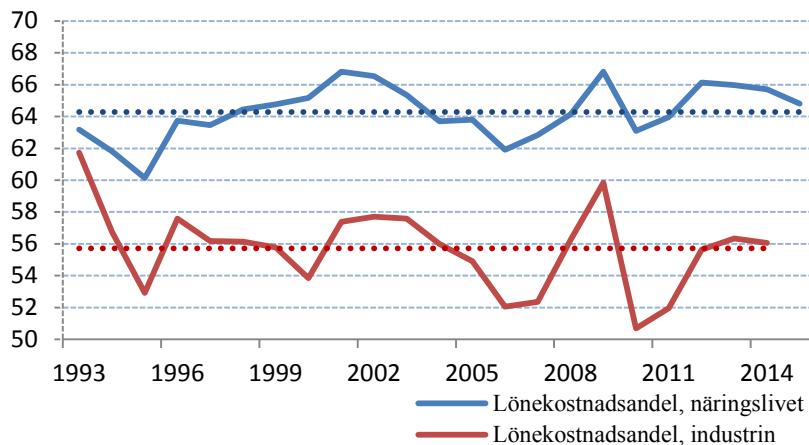
4.2 Lönekostnadsandelen

Ett annat sätt att belysa läget inför avtalsförhandlingarna är att studera lönekostnadsandelen. Figur 4 visar att den utvecklats på ungefär samma sätt i näringslivet och i industrin. Det mått som använts för lönekostnadsandelen i näringslivet är det Konjunkturinstitutet benämner den *justerade* arbetskostnadsandelen. Det betyder att förädlingsvärdet för små- och fritidshus (för vilka det inte finns några lönekostnader) exkluderats och att lönekostnaderna för anställda räknats upp med imputerade lönekostnader för egenföretagare.²⁰

Figur 4 visar att lönekostnadsandelen i näringslivet stigit sedan mitten av 1990-talet. Situationen då är emellertid inte någon lämplig jämförelsenorm, eftersom andelen var kraftigt nedpressad efter kronans fall i samband med övergången till flytande växelkurs 1992. Det är mer relevant att lönekostnadsandelen 2014 låg på en högre nivå (nästan lika högt som under finanskrisen 2009 när produktiviteten föll kraftigt därför att företagen behöll arbetskraft trots produktionsnedgången) än genomsnittet för hela perioden 1993-2014. Skillnaden var cirka 2 procentenheter. Prognosen för 2015 är att lönekostnadsandelen faller och närmar sig genomsnittet för 1993-2014. För industrin låg däremot lönekostnadsandelen 2014 på ungefär samma nivå som genomsnittet för 1993-2014.

Bruttovinstandelen är spegelbilden av lönekostnadsandelen (se Fördjupning

Figur 4 Lönekostnadsandel i näringslivet och industrin, procent av förädlingsvärdet

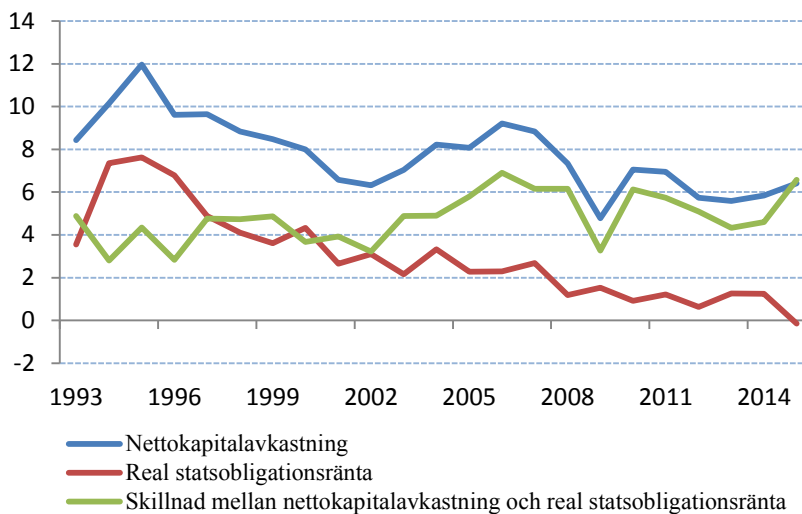
Anm: Näringslivet exkluderar små- och fritidshus. Industrin är definierad som SNI-koderna B05–C33. Lönekostnadsandelen för anställda har räknats upp med imputerade lönekostnader för egenföretagare. Förädlingsvärdet mäts till faktorpris. Näringslivets lönekostnadsandel 2015 är en prognos.
Källa: Konjunkturinstitutet

²⁰Se till exempel Konjunkturinstitutet (2013).

3.2). Bruttovinstandelen bestämmer tillsammans med kvoten mellan kapital och produktion samt kapitalstockens deprecieringstakt kapitalavkastningen. Den senare påverkar i sin tur lönsamheten på investeringar. Figur 5 visar hur kapitalavkastningen sjunkit sedan 1993. Till exempel Konjunkturinstitutet (2015a) har framhållit att investeringarna bör bero på hur avkastningen på investerat kapital förhåller sig till finansieringskostnaden och inte enbart på avkastningen i sig. Enligt teorin bör företagen välja en investeringsvolym som är sådan att kapitalavkastningen på marginalen (det vill säga för den sista investeringen) blir lika med den riskfria realräntan plus en riskpremie. Den riskfria realräntan brukar mätas som den reala statslåneräntan. Som framgår av Figur 5 har den fallit kraftigt, så att skillnaden mellan kapitalavkastning och statslåneränta rentav ökat under perioden 1993-2014. Om riskpremien inte förändrats, kan det tolkas som att lönsamheten av att investera snarare ökat än minskat under perioden. Konjunkturinstitutets bedömning är att det inte finns någon ”uppenbar obalans beträffande lönsamheten i vare sig industrin eller näringslivet som helhet”.²¹ Institutet menar att denna bedömning får stöd av företagens egna värderingar av lönsamhetsläget i Konjunkturbarometern.

Man kan rikta flera invändningar mot resonemanget ovan. Det är sannolikt

Figur 5 Nettokapitalavkastning och real statsobligationsränta, procent

Anm: Nettokapitalavkastningen är kvoten mellan nettovinster och värdet av kapitalstocken. Den reala statsobligationsräntan är tioårig statsobligationsränta minus KPIF-inflation. Värdena för 2015 är en prognos.

Källa: Konjunkturinstitutet.

²¹ Konjunkturinstitutet (2015a), s. 96.

att finanskrisen och efterföljande recession har bidragit till ökad osäkerhet och att riskpremien därför stigit. Det är också troligt att den reala statslåneräntan är ”onormalt låg” i dagsläget och därför ger en missvisande bild av den riskfria realräntan framöver. Men den tyngst vägande invändningen är att i en öppen ekonomi som den svenska, så bestäms inte investeringarna i första hand av förhållandet mellan kapitalavkastning och ränta utan av hur hög kapitalavkastningen är i förhållande till den i andra länder, eftersom företagen kan välja var de vill göra sina investeringar. Detta diskuteras i avsnitt 4.3.

Avsedda och faktiska förändringar av lönekostnadsandelen

I Fördjupning 4.1 analyserade vi hur de faktiska reallöneförändringarna förhöll sig till dem som parterna vid avtalstillfället avsåg att uppnå. Vi visade på stora diskrepanser. En liknande analys görs för lönekostnadsandelen i näringslivet i Appendix 1. Tanken är då att parterna har en målsättning för denna lönekostnadsandel när de sluter avtal. De försöker därför uppnå en viss förändring av lönekostnaderna i förhållande till förändringarna i produktivitet och förädlingsvärdepris. Detta antagande är i linje med Konjunkturinstitutets tankemodell för lönebildning och resonemang som brukar föras på LO-sidan.²²

Liksom Konjunkturinstitutet utgår vi från att parternas agerande i lönebildningen påverkas av den *potentiella* (trendmässiga) produktivitetsökningen i stället för av den faktiska ökningen.²³ Annars skulle löneökningarna svänga kraftigt från år till år, eftersom produktivitetsökningarna varierar mycket över konjunkturen (med stora produktivitetsökningar när resursutnyttjandet ökar och små eller negativa sådana när resursutnyttjandet minskar).²⁴ Av samma skäl antar vi att parterna bestämmer lönerna utifrån en ”normal” förändringstakt för förädlingsvärdepriset. Vi beräknar den genom att utgå från de förväntade konsumentprisökningarna (som ju Riksbankens inflationsmål avser) och sedan korrigera för den ”normala” relativprisförändringen mellan konsumtion och förädlingsvärde. Konsumtionens och produktionens sammansättning skiljer sig åt på ett sådant sätt att man normalt kan utgå från att konsumentpriserna stiger snabbare än näringslivets förädlingsvärdepris, det vill säga att relativpriset mellan konsumtion och produktion stiger (se Appendix 1). Våra antaganden kan beskrivas som att parterna vid varje avtalstillfälle bestämmer lönerna så att de ska ge en viss lönekostnadsandel i ett

²² Se avsnitt 3 ovan samt till exempel Konjunkturinstitutet (2011, 2012, 2015a) och Morin (2009, 2015).

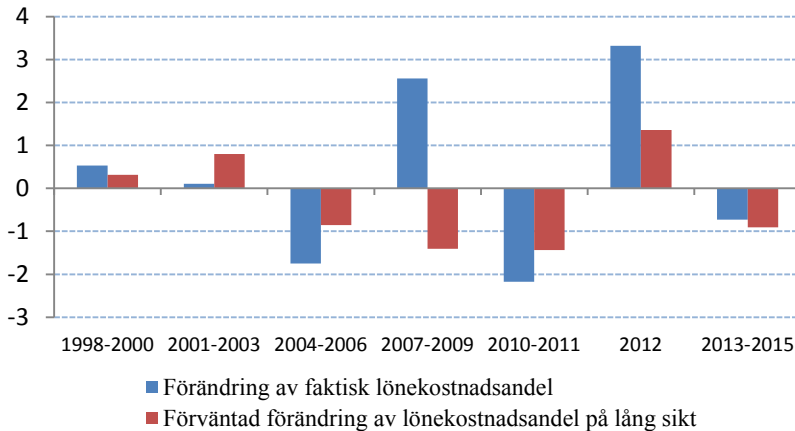
²³ Detta får också stöd av de löneekvationer som skattats av Konjunkturinstitutet (2011, 2012). I dessa ingår trendmässig, och inte faktisk, produktivitetsökning bland de förklarande variablerna.

²⁴ Sådana överväganden tycks också styra de lönepolitiska övervägandena inom LO (Morin 2009, 2015) och industrifacken (Facken inom industrin 2015).

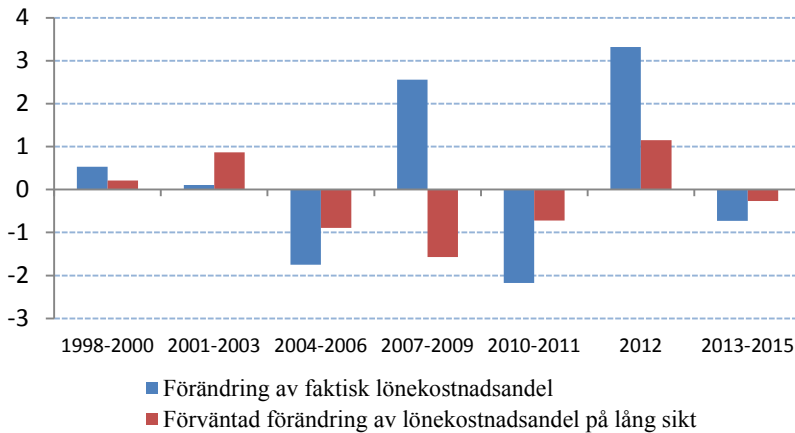
normalt konjunkturläge. Vi benämner denna lönekostnadsandel den *förväntade lönekostnadsandelen på lång sikt*.²⁵

Figur 6 Förändring av faktisk lönekostnadsandel och av förväntad lönekostnadsandel på lång sikt under olika avtalsperioder, procent

(a) Förväntningsfel för inflationen beräknat utifrån inflationsmålet

(b) Förväntningsfel för inflationen beräknat utifrån parterna uppgivna förväntningar

Ann: Se Appendix 1.

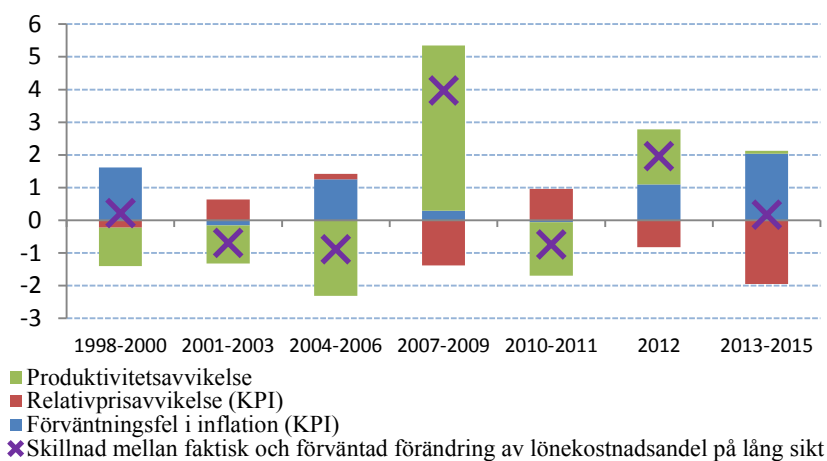
Den *faktiska förändringen av lönekostnadsandelen* under en avtalsperiod kan skilja sig från den förväntade förändringen på lång sikt av tre orsaker:

²⁵Det är således inte fråga om någon prognos för vad lönekostnadsandelen blir i framtiden utan om vad lönekostnadsandelen skulle bli om konjunkturläget under avtalsperioden var normalt, så att den faktiska produktivitetstillväxten då är densamma som den potentiella och den faktiska relativprisförändringen är lika med den förväntade.

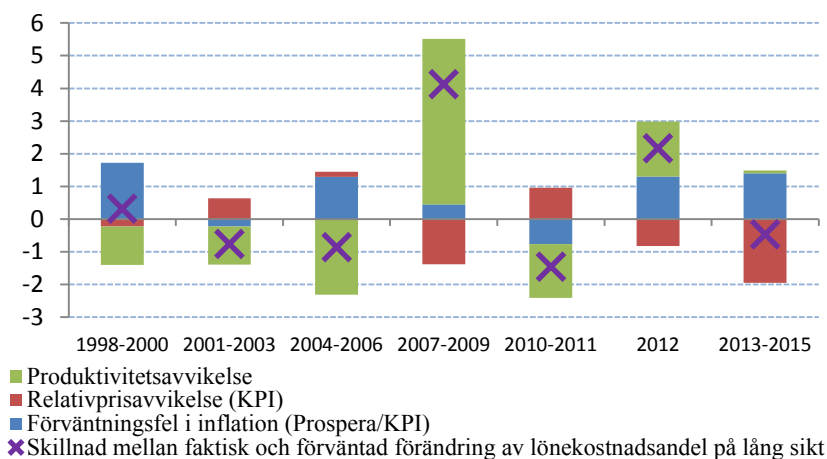
- ◆ Den faktiska produktivitetsökningen avviker från den potentiella (produktivitetsavvikelse).
- ◆ Den faktiska relativprisförändringen mellan konsumtion och förädlingsvärde avviker från den förväntade (relativprisavvikelse).
- ◆ Den faktiska konsumentprisförändringen avviker från den förväntade (förväntningsfel för inflationen).

Figur 7 Dekomponering av skillnaden mellan faktisk förändring av lönekostnadsandelen och förväntad förändring av lönekostnadsandelen på lång sikt under olika avtalsperioder, procent

(a) Förväntningsfel för inflationen beräknat utifrån inflationsmålet

(b) Förväntningsfel för inflationen beräknat utifrån av parterna uppgivna förväntningar

Anm: Se Appendix 1.

Analysen i Appendix 1 visar att det ibland varit stora skillnader mellan lönekostnadsandelens utveckling under avtalsperioden och dess förväntade utveckling på lång sikt. Detta framgår också av Figur 6. De största avvikelserna avser 2007-2009 (då den akuta finanskrisen utvecklades) och 2012 (som också var en kraftig konjunktur nedgång). I båda fallen steg lönekostnadsandelen kraftigt trots att detta enligt vår analys inte var parternas avsikt.

Samtliga tre faktorer som kan förklara skillnader mellan lönekostnadsandelens faktiska utveckling under avtalsperioden och dess förväntade utveckling på lång sikt – produktivitetsavvikelse, relativprisavvikelse och förväntningsfel för inflationen – har varit viktiga. Det illustreras i Figur 7 som visar de tre faktorernas bidrag till skillnaden mellan lönekostnadsandelens faktiska utveckling under avtalsperioden och dess förväntade utveckling på lång sikt. Störst betydelse har produktivitetsavvikelser haft. Det gällde inte minst avtalsperioderna 2007-2009 och 2012 då den faktiska produktiviteten föll när företagen behöll arbetskraft trots vikande efterfrågan.

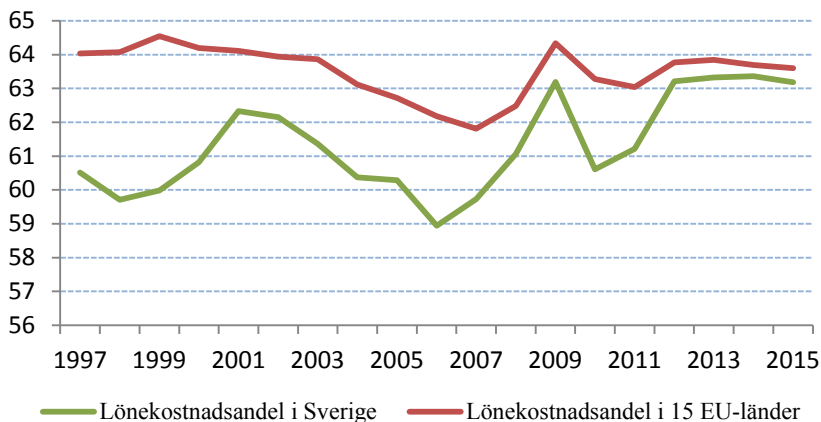
Generellt visar Figur 6 på ett mönster där sedan 2007-2009 en förändring av lönekostnadsandelen i en riktning under en avtalsperiod utlöste en avsedd förändring (förändring av den förväntade lönekostnadsandelen på lång sikt) i motsatt riktning. En ökad lönekostnadsandel under 2007-2009 följdes av en avsedd minskning av andelen på lång sikt under 2010-2011. Det resulterade i en minskning av också den faktiska andelen, vilket i sin tur gav upphov till en avsedd ökning av den långsiktiga andelen under 2012. Den faktiska lönekostnadsandelen ökade också då, men med mer än förväntat. Detta följdes av en avsedd minskning av andelen på lång sikt under 2013-2015.

Inför de två senaste avtalsperioderna, 2012 och 2013-2015, har konsumentprisutvecklingen grovt överskattats. Det har verkat i riktning mot en högre lönekostnadsandel än vad parterna avsett. Men som framgår av Figur 7 har genomslaget på lönekostnadsandelen motverkats av en icke förväntad höjning av förädlingsvärdepriserna i förhållande till konsumentpriserna.

4.3 Den relativa lönekostnadsandelen

Föregående avsnitt analyserade hur lönekostnadsandelen och kapitalavkastningens utveckling i Sverige. Om lönekostnaderna ökar lika mycket som förädlingsvärdepris och produktivitet i näringslivet, förblir lönekostnadsandelen, och därmed också bruttovinstandelen, oförändrad. Men om lönekostnadsandelen samtidigt sjunker, och bruttovinstandelen därmed stiger, i omvärlden, så faller den *relativa bruttovinstandelen* i Sverige i förhållande till omvärlden. Om kvoten mellan

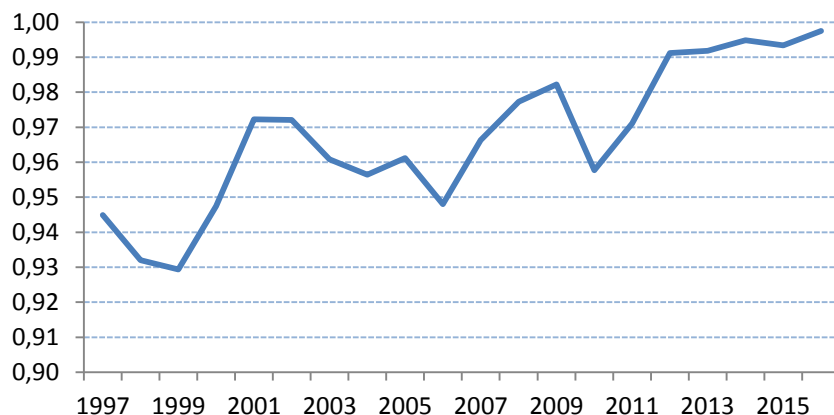
Figur 8 Lönekostnadsandel i Sverige och 15 EU-länder, hela ekonomin, procent av BNP till faktorpris

Anm: De 15 EU-länderna är Belgien, Danmark, Finland, Frankrike, Irland, Italien, Nederländerna, Polen, Portugal, Spanien, Tjeckien, Tyskland, Storbritannien, Ungern och Österrike. Länderna har vägts samman med KIX-vikter (justerade för att alla länder i KIX-index inte är med).

Källor: AMECO och egna beräkningar.

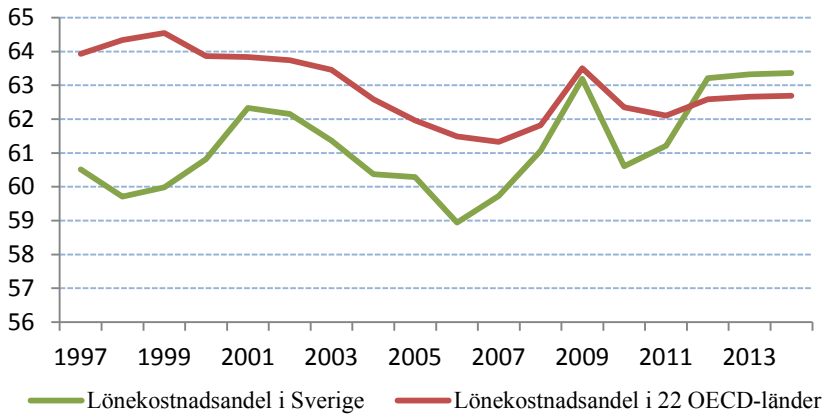
Figur 9 Relativ lönekostnadsandel gentemot 15 EU-länder

Anm: Den relativa lönekostnadsandelen har beräknats som kvoten mellan lönekostnadsandelen i Sverige och den i de 15 EU-länderna. Se Figur 8.

kapital och förädlingsvärde och kapitalets deprecieringstakt utvecklas på samma sätt i Sverige och utomlands, betyder det att den *relativa kapitalavkastningen* i Sverige faller (se Fördjupning 3.2). Den relativa lönsamheten av att investera i Sverige sjunker därmed, vilket kan få negativa följder för sysselsättningen. Detta utgör ett argument för att lönekostnadsutvecklingen i Sverige bör bedömas utifrån hur lönekostnadsandelen och kapitalavkastningen förändrats i förhållande

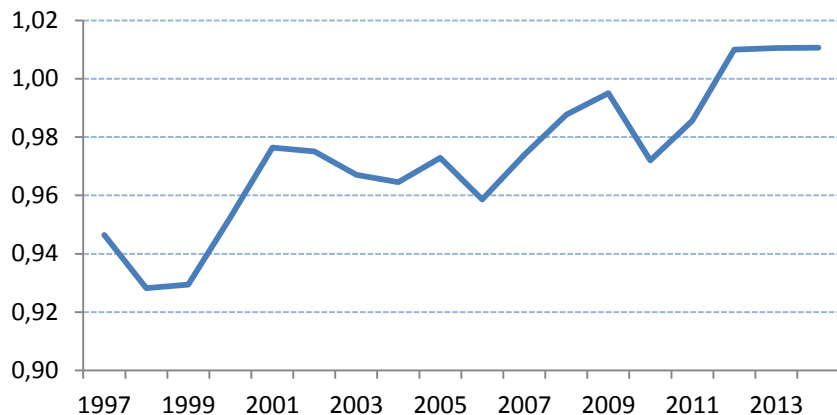
Figur 10 Lönekostnadsandel i Sverige och 22 konkurrentländer, hela ekonomin, procent av BNP till faktorpris

Anm: De 22 OECD-länderna är de 15 EU-länderna samt Grekland, Japan, Luxemburg, Norge, Schweiz och Slovakien. Se Figur 8.

Källor: AMECO och egna beräkningar.

Figur 11 Relativ lönekostnadsandel gentemot 22 konkurrentländer

Anm: Den relativa lönekostnadsandelen har beräknats som kvoten mellan lönekostnadsandelen i Sverige och den i de 22 konkurrentländerna. Se Figur 10.

till omvärlden.

Det finns inte några bra och uppdaterade data som jämför kapitalavkastning eller bruttovinstandelar i näringslivet mellan olika länder. EU-kommissionens AMECO-databas innehåller däremot information om lönekostnadsandelarna i *hela ekonomin*, alltså inkluderande också offentlig sektor där förädlingsvärdet per definition är lika med lönekostnaderna, i olika länder. Figurerna 8-11 bygger på dessa data.

Figur 8 visar hur lönekostnadsandelen utvecklats i Sverige och i en jämförelsegrupp av 15 EU-länder som vägts samman med hjälp av Konjunkturinstitutets KIX-index.²⁶ Medan lönekostnadsandelen i Sverige stigit från 60 till 63 procent mellan 1998 och 2014, har den i stort sett legat still i de 15 EU-länderna. Det betyder att den relativa lönekostnadsandelen för Sverige stigit (Figur 9). Denna utveckling är ännu mer markerad om jämförelsen i stället görs med 22 OECD-länder (som också vägs samman med hjälp av KIX-index). I dessa länder har lönekostnadsandelen fallit (Figur 10), vilket innebär att den *relativa lönekostnadsandelen* för Sverige stigit kraftigt från 1998 till 2014 (från cirka 0,93 till 1,01) när man gör denna jämförelse (Figur 11).

Den andra sidan av den stigande relativa lönekostnadsandelen för Sverige är att bruttovinstandelen fallit i förhållande till andra länder. Det kan tolkas som att avkastningen på kapital fallit relativt andra länder. Det har ökat lönsamheten av att investera utomlands i förhållande till att investera i Sverige. Detta måste ses som ett problem. Det är ett argument för att lönekostnadsökningarna på sikt bör hållas tillbaka, så att kapitalavkastningen ökar i förhållande till omvärlden.²⁷

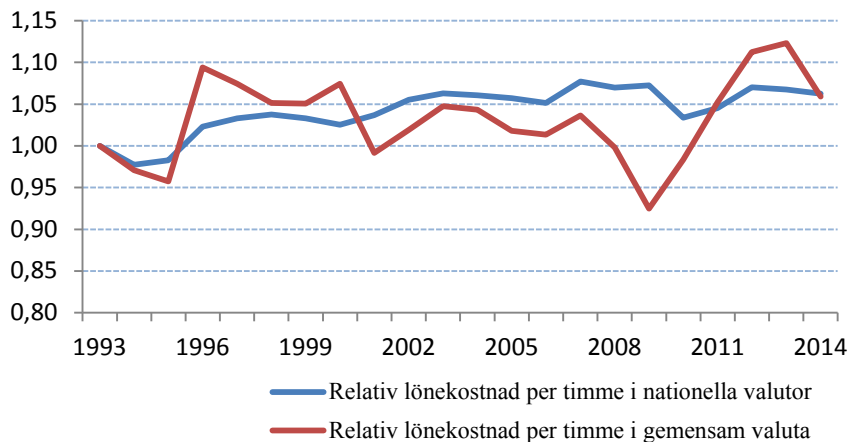
4.4 Den relativa lönekostnaden

Vårt sista perspektiv gäller den relativa lönekostnaden. Figur 12 visar att lönekostnaden per timme i tillverkningsindustrin har ökat lite snabbare i Sverige än i vår jämförelsegrupp av 15 EU-länder under perioden 1993-2014. Det gäller både om vi mäter i nationella valutor och i gemensam valuta. Den relativa lönekostnaden per timme i nationella valutor ökade med cirka 5 procent mellan 1993 och 2005. Därefter har den relativa lönekostnaden i nationella valutor varit ungefär oförändrad, medan den ökat mätt i gemensam valuta. Den relativa lönekostnaden har fluktuerat mer i gemensam valuta än i nationella valutor. Det beror på de stora svängningarna i den nominella effektiva växelkursen. 1995-2009 försvagades kronan, vilket sänkte den relativa lönekostnaden i gemensam valuta. Detta gällde särskilt under den akuta finanskrisen 2007-2009. Därefter steg emellertid kronan mycket i värde igen 2009-2012. Det innebar en kraftig uppgång av den relativa lönekostnaden per timme i gemensam valuta. Därefter har kronan försvagats kraftigt, vilket bidragit till att sänka den relativa lönekostnaden i gemensam valuta.

²⁶KIX-indexet väger ihop olika länder utifrån hur viktiga konkurrenter till svenska företag som de är i utrikeshandeln. Indexet tar hänsyn både till importkonkurrens och konkurrens på exportmarknaderna. Se Erlandsson och Markowski (2006).

²⁷Konjunkturinstitutet (2015a) jämför hur nettovinstandelen i tillverkningsindustrin utvecklats i Sverige, övriga nordiska länder samt Tyskland och menar att den svenska utvecklingen inte skiljt sig på något avgörande sätt. I Tyskland har det emellertid skett en betydande uppgång under de två senaste decennierna.

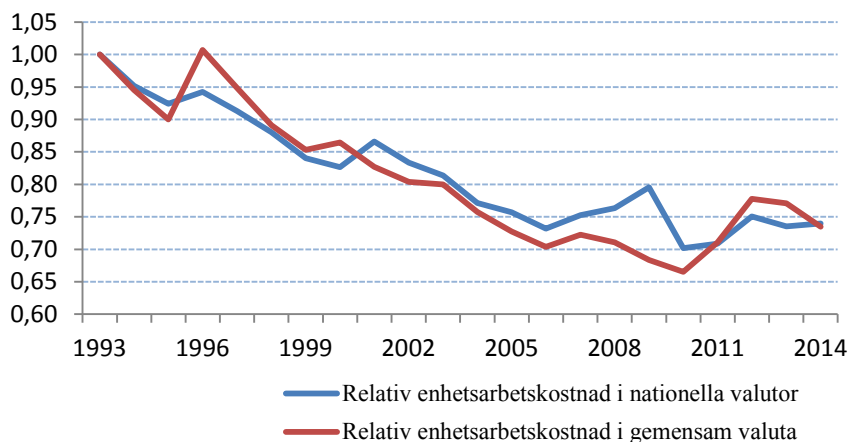
Figur 12 Relativ lönekostnad per timme i tillverkningsindustrin gentemot 15 EU-länder

Ann: Se Figur 8.

Källor: Conference Board, Medlingsinstitutet och egna beräkningar.

Figur 13 Relativ enhetsarbetskostnad i tillverkningsindustrin gentemot 15 EU-länder

Ann: Se Figur 8.

Källor: Conference Board, Medlingsinstitutet och egna beräkningar.

Om vi i stället ser till den relativa enhetsarbetskostnaden (lönekostnaden per producerad enhet) i tillverkningsindustrin, så har den under perioden 1993-2014 som helhet fallit kraftigt i både nationella valutor och i gemensam valuta trots högre lönekostnadsökningar per timme (Figur 12). Mätt i nationella valutor föll den relativa enhetsarbetskostnaden från 1993 till 2006. Det berodde på en då betydligt högre produktivitetstillväxt än i jämförelseländerna. Mätt i gemensam

valuta fortsatte fallet fram till 2010 på grund av kronans kraftiga försvagning under finanskrisen. Från och med 2006 har både lönekostnader och produktivitet utvecklats ungefär som i de 15 EU-länderna och den relativa enhetsarbetskostnaden i nationella valutor har därför varit i stort sett oförändrad. Däremot steg den relativa enhetsarbetskostnaden i gemensam valuta mellan 2010 och 2012 till följd av kronförstärkningen under denna period för att därefter falla när kronan försvagades igen.

Man kan se det som att det tidigare fallet i tillverkningsindustrins relativa enhetsarbetskostnad kompenserade för lägre prisökningar på svenska än på utländska bearbetade varor (en försämring av bytesförhållandet, det vill säga ett fall i exportpriserna i förhållande till importpriserna). Detta speglade i stor utsträckning den större betydelsen för IKT-sektorn, där produktivitetsökningarna ledde till prisfall, i Sverige än i andra länder. Om inte den relativa enhetsarbetskostnaden fallit, så hade lönekostnadsandelen i industrin stigit, och bruttovinstandelen fallit, kraftigt.

4.5 Olika mått på lönekostnadsläget

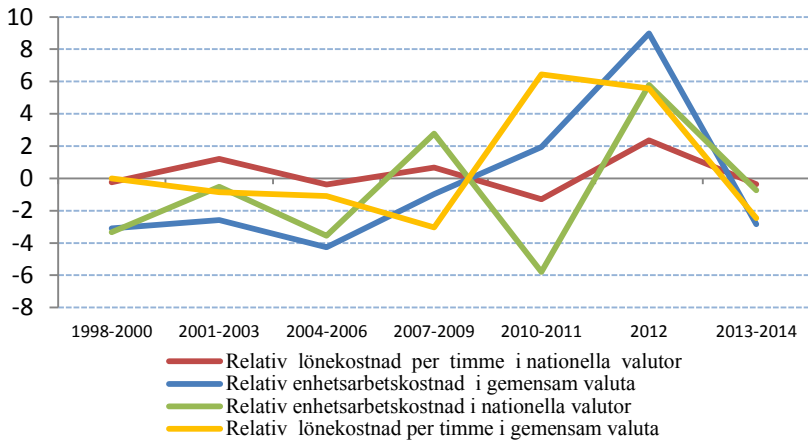
Det kan vara intressant att jämföra hur olika mått på lönekostnadsläget utvecklats under olika avtalsperioder för att se i vilken utsträckning som de gett en likartad bild av om lönekostnadsökningarna varit ”för höga eller för låga”. Figur 14 visar hur den relativa lönekostnaden per timme och den relativa enhetsarbetskostnaden för tillverkningsindustrin i både nationella valutor och gemensam valuta utvecklats under olika avtalsperioder. En observation är att avtalsperioder med uppgångar av de relativa kostnaderna mätta i nationella valutor systematiskt följts av perioder med nedgångar. Detta mönster är mer uttalat för den relativa enhetsarbetskostnaden än för den relativa timlönkostnaden. De beskrivna mönstren kan uppfattas som konsistenta med en Europainorm enligt vilket parterna (grovt) försöker anpassa kostnadsökningarna till utvecklingen i de europeiska konkurrentländerna (se avsnitt 3). De större svängningarna i den relativa enhetsarbetskostnaden än i den relativa lönekostnaden per timme speglar att variationer i relativ produktivitet är av stor betydelse.

De relativa kostnaderna varierar också mer när de mäts i gemensam valuta än när de mäts i nationella valutor. Det speglar svängningarna i kronkursen. Den mycket större uppgången av de relativa kostnaderna i gemensam valuta än i nationella valutor mellan 2004-2006 och 2012 beror på den stora kronförstärkningen under denna period. Mellan 2012 och 2013-2014 föll sedan de relativa kostnaderna i gemensam valuta kraftigt när kronan försvagades igen.

Figur 15 visar utvecklingen för lönekostnadsandelen i näringslivet, den re-

lativa lönekostnadsandelen i hela ekonomin (gentemot både 15 EU-länder och 22 OECD-länder) och den relativa timlönekostnaden för tillverkningsindustrin i nationella valutor. Samtliga dessa mått ger en likartad bild av lönekostnadslägets förändring under olika avtalsperioder. Men från diskussionen av Figur 15 följer att detta inte gäller om vi i stället mäter de relativa kostnaderna i gemensam valuta (särskilt inte mellan 2004-2006 och 2012).

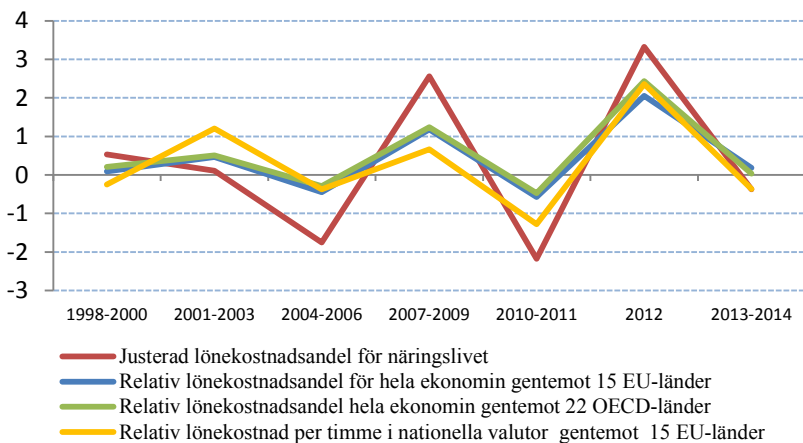
Figur 14 Förändringar av relativa kostnader gentemot 15 EU-länder för tillverkningsindustrin under olika avtalsperioder, procent per år

Ann: Se Figur 8.

Källor: Conference Board, Medlingsinstitutet och egna beräkningar.

Figur 15 Förändringar av olika mått på lönekostnadsläget under olika avtalsperioder, procent per år

Ann: Se Figur 8.

Källor: Conference Board, Medlingsinstitutet och egna beräkningar.

5 Utrymmet för löneökningar framöver

När man bedömer konsekvenserna av olika höga löneökningar, är det viktigt att skilja mellan kort och lång sikt. Det beror på att effekterna är olika. I ett kortsiktigt konjunkturperspektiv är det väsentliga hur aggregerad efterfrågan påverkas, eftersom det är denna som då bestämmer produktion och sysselsättning. På lång sikt är det i stället en fråga om hur det ekonomer kallar jämviktsproduktion och jämviktssysselsättning, alltså produktion och sysselsättning i en normalkonjunktur, utvecklas. I regel finns det anledning tro att produktion och sysselsättning påverkas i samma riktning på både kort och lång sikt. Men i rådande konjunkturläge med negativa räntor som förmodligen inte kan sänkas mycket gäller inte detta nödvändigtvis.

5.1 Lönebildningen på lång sikt

Enligt vedertagen arbetsmarknadsteori innebär återhållsamhet i lönebildningen högre produktion och sysselsättning på lång sikt. Det grundas på uppfattningen att företagets kapitalavkastningskrav (den kapitalavkastning som krävs för att investera och bedriva verksamhet i Sverige) innebär en restriktion på hur hög reallönenivån kan vara. Parterna förhandlar normalt fram lägre reallöner ju högre arbetslösheten är. Arbetslösheten kommer därför på sikt (i jämvikt) att ligga på en sådan nivå att den framförhandlade reallönen är konsistent med kapitalavkastningskravet. En mer återhållsam lönebildning i betydelsen att parterna vid en given arbetslöshet förhandlar fram lägre reallöner än som annars skulle vara fallet, innebär därför att (jämvikts)arbetslösheten faller. Det innebär också högre produktion och sysselsättning.

Konjunkturinstitutet (2015a) bedömer idag jämviktsarbetslösheten som så hög som runt 7 procent. Låga lönekostnadsökningar på några års sikt kan antas sänka jämviktsarbetslösheten. Man kan argumentera att de senaste årens höga reallöneökningar – högre än vad parterna avsåg vid avtalstillfällena (se avsnitt 4.1) – borde göra det möjligt för den fackliga sidan att under kommande år acceptera låga nominella och reala löneökningar i syfte att minska arbetslösheten på sikt. Låga löneökningar skulle sänka lönekostnadsandelen och därmed öka bruttovinstandelen och kapitalavkastningen i näringslivet. Det skulle göra det mer attraktivt att investera i Sverige med positiva effekter på både sysselsättning och tillväxt.

I sin senaste lönebildningsrapport räknar Konjunkturinstitutet (2015a) med en potentiell produktivitetstillväxt i näringslivet (exklusive små- och fritidshus) med 1,6 procent och en ökning av förädlingsvärdepriset där med också 1,6 procent per år under nästa avtalsperiod. En nominell lönekostnadsökning på 3,2 procent per år skulle i så fall hålla den justerade lönekostnadsandelen på lång sikt (se avsnitt 3 ovan och Appendix 1) oförändrad. Vår argumentation ovan talar för en i genomsnitt lägre årlig ökningstakt för lönekostnaderna framöver än detta ”utrymme” om arbetslösheten på sikt ska minska. Hur mycket lägre beror på hur stora sysselsättningsambitioner parterna har.

Bakom Konjunkturinstitutets bedömning av hur näringslivets förädlingsvärdepris utvecklas framöver ligger en prognos om att den reala växelkursen kommer att appreciera. Sverige har sedan mitten av 1990-talet haft stora bytesbalansöverskott. Överskottet har fallit under de senaste åren efter en topp på 9 procent av BNP 2007 men uppgick 2014 fortfarande till så mycket som 5,6 procent av BNP. Bytesbalansöverskottet är definitionsmässigt lika med landets totala finansiella sparande, det vill säga skillnaden mellan sparande och investeringar. En ofta framförd förklaring till bytesbalansöverskotten är befolkningsutvecklingen. Den förvärvsaktiva befolkningen har sparat för sin pensionering. När andelen äldre nu successivt stiger, och andelen förvärvsaktiva minskar, finns det skäl tro att sparandet minskar i både den privata och den offentliga sektorn. De dramatiskt växande kostnaderna för flyktningmottagandet innebär ytterligare offentliga utgifter. Ett ökat bostadsbyggande kan vidare väntas öka investeringarna. Landets totala finansiella sparande kommer därför att minska, vilket är liktydigt med att bytesbalansen försvagas. Den andra sidan av detta är att inhemsk efterfrågan ökar. Det kan antas leda till prishöjningar på svenska produkter i förhållande till våra konkurrentländers, det vill säga en real appreciering. Det innebär en snabbare ökning av näringslivets förädlingsvärdepris, och därmed ett större utrymme för lönekostnadsökningar, än som annars skulle vara fallet.

Lönekostnaderna i våra europeiska konkurrentländer kommer förmodligen att endast öka långsamt under de närmaste åren. För 2016 räknar OECD med en lönekostnadsökning per timme på endast 1,7 procent per år i euroområdet (OECD 2015). EU-kommissionen tror på en lönekostnadsökning per anställd i nationella valutor i euroområdet på 1,6 procent 2016 och 2,0 procent 2017 (European Commission 2015). Om det skulle bli fråga om så låga lönekostnadsökningar framöver i våra europeiska konkurrentländer, är det troligt att lönekostnadsökningarna i Sverige kan vara högre än där (det vill säga överskrida Europeanormen) samtidigt som de underskrider summan av potentiell produktivitetstillväxt och normal förädlingsvärdeprisökning i näringslivet (Konjunkturinstitutets ovan angivna ”ut-

rymme”). Denna bedömning bygger då på ett antagande om att den potentiella produktivitetstökningen är ungefär densamma i Sverige som i våra europeiska konkurrentländer.

5.2 Lönebildningen på kort sikt

Vi har ovan argumenterat för värdet av mycket låga lönekostnadsökningar framöver. Men det finns en omständighet som komplicerar bilden inför de kommande avtalen. Det är det speciella läget med en svagt negativ styrränta.

Normalt reagerar Riksbanken på låga löneökningar med att sänka sin styrränta så mycket att realräntan (nominalräntan minus den förväntade inflationen) faller. Det har positiva effekter på investeringar och konsumtion och ger därmed skjuts åt inhemsk efterfrågan. En räntesänkning leder dessutom normalt till att kronan deprecierar, vilket ökar nettoexporten: allt annat lika ökar exporten och importen faller. Därutöver innebär låga löneökningar att avkastningen på investeringar ökar, vilket har positiva effekter på investeringsviljan. Det finns också en positiv sysselsättningseffekt av att företagets kostnader för de anställda begränsas. Samtidigt hålls hushållens disponibla inkomster tillbaka, vilket påverkar den privata konsumtionen negativt. Men totalt sett är det rimligt att under normala förhållanden räkna med en positiv effekt på aggregerad efterfrågan och därmed också på produktion och sysselsättning på kort sikt.²⁸

Nu är emellertid det penningpolitiska läget ett annat. Den negativa styrräntan innebär att möjligheterna för ytterligare sänkningar är små. Då kan det paradoxalt nog vara sämre för produktion och sysselsättning på kort sikt med lite lägre än lite högre löneökningar. Resonemanget är följande. Om nominalräntan inte sänks när löneökningarna blir lägre, så innebär den förväntade lägre inflation som följer av de lägre löneökningarna att realräntan *stiger* i stället för faller. Det drar ner inhemsk efterfrågan. Dessutom innebär den lägre inflationen att den framtida prisnivån blir lägre. Då ska man enligt etablerad växelkursteori vänta sig att kronan på sikt blir i motsvarande grad starkare.²⁹ Men om finansmarknaderna förväntar sig en starkare krona i framtiden, så ökar den förväntade lönsamheten av att placera i kronor redan idag. Det innebär ett köptryck på kronan och en *omedelbar* appreciering. Eftersom växelkurser har en stark tendens att överreagera på olika förändringar, är det troligt att kronan på kort sikt apprecierar mer än vad den kom-

²⁸ Se till exempel Konjunkturinstitutet (2015a), kapitel 2.

²⁹ Om löne- och prisökningarna tillfälligt blivit lägre men inget fundamentalt ändrats i ekonomin, förändras enligt vedertagen växelkursteori inte den reala växelkursen (relativpriset mellan inhemska och utländska varor i gemensam valuta) på lång sikt. På lång sikt måste därför en lägre prisnivå motsvaras av en procentuellt lika stor nominell appreciering av kronan.

³⁰ Läroboksframställningar av den vedertagna växelkursteori som resonemangen i detta avsnitt grundas på finns i till exempel Krugman med flera (2014) och Blanchard med flera (2015).

mer att göra på längre sikt.³⁰ Detta, liksom att inflationen efter en nedväxling av löneökningarna faller först med viss tidseftersläpning, innebär att den reala växelkursen (relativpriset mellan svenska och utländska produkter i gemensam valuta) stiger. Det betyder att svenska produkter blir dyrare i förhållande till utländska. Då påverkas nettoexporten negativt. Det är troligt att de negativa efterfrågeeffekterna av den högre realräntan och den reala apprecieringen tillsammans med konsumtionseffekterna av lägre disponibla inkomster dominerar över positiva effekter på investeringar och anställningsbeslut av de lägre löneökningarna i sig.³¹

Vårt resonemang överensstämmer med de modellsimuleringar som Konjunkturinstitutet redovisat i sin senaste lönebildningsrapport (Konjunkturinstitutet

Fördjupning 5.1 Kortsiktiga effekter av olika höga löneökningar i olika modeller

Produktprisernas ökningstakt ökar normalt mindre än löneökningstakten när den senare stiger. Den så kallade *produktreallönen* (kvoten mellan lönekostnad och produktpris) ökar alltså. I *neoklassiska* modeller med en nedåtlutande efterfrågekurva för arbetskraft, blir följden att sysselsättning och produktion sjunker. Svensson (2015) kritiserar utifrån en sådan modellsyn det som han uppfattat som Riksbankens försök att ”prata upp” inflationsförväntningarna, eftersom detta skulle leda till en högre produktreallön och därmed högre arbetslöshet (en negativ utbudsstörning).

Ett sådant enkelt negativt samband mellan produktreallön och sysselsättning finns emellertid inte i de modeller med *nykeynesianska* inslag som numera används av de flesta centralbanker.³² Det gäller också Konjunkturinstitutets KIMOD-modell som ligger till grund för de makroekonomiska scenarioräkningarna i lönebildningsrapporterna. I dessa modeller är priserna trögrörliga. Företagen antas verka under monopolistisk konkurrens, vilket betyder att produktpriserna sätts som pålägg på marginalkostnaderna. På kort sikt bestäms då produktionen, och därmed också sysselsättningen, av varumarknadsefterfrågan. Det är lönsamt för företagen att öka sin produktion när efterfrågan ökar, till exempel därför att realräntan faller, så länge som produktpriset är högre än marginalkostnaden.

³¹ Se också Konjunkturinstitutet (2015a).

³² Se till exempel Gali (2013).

2015a). I rapportens huvudscenari antas den genomsnittliga löneökningstakten i näringslivet under de närmaste åren bli 3 procent per år. En genomsnittlig löneökningstakt på i stället 2 procent innebär enligt simuleringarna att arbetslösheten blir cirka 0,2 procentenheter högre och inflationen 0,5 procentenheter lägre per år än som annars skulle bli fallet i en situation då reporäntan inte sänks ytterligare.³³

En ytterligare fördel med lite högre löneökningar i förhållande till lite lägre vore att relativlöneförändringar skulle underlättas. Det beror på att det enda sätt som relativlöneförändringar mellan olika avtalsområden i praktiken kan åstadkommas på är genom olika höga löneökningar för olika grupper.

Mycket av diskussionen inför avtalsrörelsen har kommit att handla om huruvida man bör basera förhandlingarna på Riksbankens inflationsmål eller på en lägre förväntad inflation (eftersom det visat sig så svårt att uppnå målet). Den fackliga sidan har intagit den första ståndpunkten, arbetsgivarsidan den andra. Samtidigt har man också från den fackliga sidan tagit avstånd från tanken på att man ska "hjälpa Riksbanken att få upp inflationen".³⁴ Diskussionen har emellertid ibland varit svår att följa. Så till exempel kan knappast den fackliga sidans uppfattning att förhandlingarna ska baseras på inflationsmålet grundas på att man tror att målet ska uppnås under det kommande året (enligt TSN Sifo Prosperas enkätundersökning var den fackliga sidans förväntade inflation i september 2015 0,6 procent på ett års sikt och 1,1 procent på två års sikt, alltså rejält under inflationsmålet). Det som diskussionen mellan parterna borde handla om är därför inte vilken inflationsprognos som är bäst utan helt enkelt om vilken löneökningstakt som är mest lämplig. Det vore mer klagörande om diskussionen explicit fördes i dessa termer i stället för i termer av om inflationsmålet eller lägre inflationsförväntningar bör vara utgångspunkten för avtalsförhandlingarna.

³³ I Konjunkturinstitutets modell dominerar således de negativa sysselsättningseffekterna av låga löneökningar via realräntan och hushållens disponibla inkomster över de positiva via avkastningen på investeringar och lönekostnader i näringslivet.

³⁴ Se till exempel Arbetsmarknadsnytt (2015). Se också Boumediene (2015) samt Öberg och Boumediene (2015).

5.3 Avslutande synpunkter

Läget inför avtalsrörelsen är alltså komplicerat. På lång sikt gynnas sysselsättning och tillväxt av så låga löneökningar som möjligt. Men i det unika konjunkturläget som nu råder med låg inflation och negativ nominalränta som knappast kan sänkas mycket mer kan det på kort sikt vara bättre med lite högre än mycket låga löneökningar. Detta gäller under förutsättning att Riksbanken vid låga löneökningar inte kan uppnå betydande penningpolitiska stimulans effekter genom mer okonventionella åtgärder som kvantitativa lättnader (köp av långfristiga obligationer) eller direkta interventioner på valutamarknaden (köp av utländsk valuta).³⁵

Möjligheten att lite högre löneökningar kan ge bättre sysselsättningsutfall än lite lägre diskuteras också av Industrins ekonomiska råd (2015). Man betonar dock i hög grad den osäkerhet som råder om löneökningarnas effekt på växelkursen och argumenterar därför för att det kan vara riskfyllt att välja något högre framför något lägre löneökningar för att på kort sikt få en bättre sysselsättningsutveckling. Argumentationen baseras på de välkända svårigheterna att med hjälp av teoretiskt vedertagna modeller förutsäga växelkurser. Industrins ekonomiska råd förefaller också ha uppfattningen att Riksbanken har stora möjligheter att undvika en appreciering av kronan vid låga löneökningar genom obligationsköp och direkta interventioner på valutamarknaden. Slutligen framhåller rådet att industrin även enligt våra resonemang ovan har mindre att vinna på lite högre löneökningar än näringslivet som helhet, eftersom eventuella gynnsamma effekter på den reala växelkursen (därför att kronan blir svagare) är mer osäkra än fördelarna för hemmamarknadssektorer av en lägre realränta och större ökning av de disponibla inkomsterna.

Vår bedömning skiljer sig från Industrins ekonomiska råd på flera punkter. För det första kan osäkerheten om växelkursen slå åt två håll: något högre löneökningar kan lika väl leda till en större valutadepreciering som till en mindre än enligt vedertagen teori. För det andra är vi mer tveksamma till hur stora möjligheter Riksbanken har att med okonventionella medel föra en mer expansiv penningpolitik vid låga löneökningar. Vår bedömning är att andra åtgärder för att begränsa fastighetsprisernas uppgång och hushållens ökade upplåning antingen inte är tillräckligt effektiva (amorteringskrav, bolånetak och högre riskvikter för bolån) eller också inte politiskt möjliga (snabbt minskade ränteavdrag eller återinförd fastighetsskatt) och att hänsynen till finansiell stabilitet därför liksom under tidigare år därför kan komma att utgöra en allvarlig restriktion på hur expansiv penningpolitiken kan bli vid låga löneökningar. I en situation där också

³⁵ Se också Konjunkturinstitutet (2015a).

andra centralbanker (till exempel ECB) i stimulanssyfte försöker åstadkomma valutadeprecieringar är det högst osäkert hur stora möjligheter Riksbanken har att genom valutainterventioner påverka kronans kurs. För det tredje kan Riksbanken komma att vara försiktig med att strama åt penningpolitiken även om inflationen skulle hota att stiga över inflationsmålet: eftersom man så konsekvent tidigare underskridit målet, kanske konsekvenserna av ett framtida tillfälligt överskridande inte ses som så allvarliga.³⁶ För det fjärde bör större hänsyn tas till situationen för hela näringslivet än för enbart industrin, eftersom det är industrin som sätter förutsatts bli styrande för hela ekonomin.

Den beskrivna situationen kan uppenbarligen vara svår för parterna att hantera, eftersom högre löneökningar på kort sikt, allt annat lika, innebär en högre lönenivå på längre sikt. En möjlighet skulle kunna vara ett *flerårsavtal* där högre löneökningar än normalt i rådande arbetsmarknadsläge under det första avtalsåret byts mot lägre löneökningar än normalt i det förbättrade konjunkturläget som kan väntas 2017-2018. En sådan uppläggning kräver uppenbarligen ett stort mått av ansvarstagande från parterna.

En komplikation är svårigheten att bedöma hur länge vi kommer att befinna oss i närheten av en nollränta. Vårt resonemang ovan gäller inte längre om vi snabbt kommer tillbaka till mer normala räntenivåer. Konjunkturinstitutets prognos är att Riksbankens styrränta hamnar mellan 0 och 1 procent först 2018 (Konjunkturinstitutet 2015b). Men det är inte omöjligt att styrräntan höjs tidigare om den pågående konjunkturuppgången blir snabbare än man förut trott, till exempel till följd av en mer expansiv finanspolitik när kostnaderna för flyktingmottagandet ökar.

Facken i industrin har preciserat sina krav i avtalsrörelsen till 2,8 procent i ett ettårsavtal. Inriktningen på ettårsavtal har motiverats med osäkerheten i det ekonomiska läget. Med ett så kort avtal blir sannolikt incitamenten för arbetsgivar sidan att försöka uppnå ett mycket lågt avtal starka, eftersom man sannolikt förväntar att nästa avtalsrörelse kommer att föras i ett betydligt bättre konjunkturläge och då resultera i avsevärt högre löneökningar. En sådan utveckling med låga löneökningar nästa år och betydligt högre längre fram skulle enligt våra resonemang kunna vara mindre önskvärd.

Samtidigt är det lätt att se risker med avtal där man eftersträvar högre löneökningar än normalt i nuvarande arbetsmarknadsläge i utbyte mot lägre löneök-

³⁶ En högre inflation än 2 procent vore förstås välkommen om inflationsmålet skulle höjas till, säg, 3 procent. Det har förts en internationell debatt om fördelarna med högre inflationsmål. Det skulle minska risken för "nollränta" i recessioner. Relativlöneförändringar underlättas. Det finns också visst empiriskt stöd för att den långsiktiga Phillipskurvan (sambandet mellan inflation och arbetslöshet) är negativt lutande vid låga inflationstal, så att jämviktsarbetslösheten (arbetslösheten i ett normalt konjunkturläge med stabil inflationstakt) blir högre vid mycket låg inflation. Se till exempel Blanchard med flera (2010), Ball (2013) samt Calmfors (2013).

ningar längre fram när konjunkturen förbättrats. Om de framtida löneökningarna inte kan hållas tillbaka, så bidrar högre löneökningar än normalt på kort sikt till att lönenivån långsiktigt hamnar alltför högt med negativa effekter på vinster och sysselsättning. I ett läge med starka krav på relativlöneökningar från stora grupper utanför industrin och då dess normerande roll kan komma att ifrågasättas, finns uppenbarligen risken att högre löneökningar på kort sikt än normalt i nuvarande arbetsmarknadsläge drar igång en löneökningsspiral som kan bli svår att åter få kontroll över.

Arbetsmarknadsekonomiska rådets uppgift är inte att ge några siffror för lämpliga löneökningar under de kommande åren. Vi har i stället sett det som vår uppgift att belysa förutsättningarna inför avtalsrörelsen och att diskutera olika överväganden som kan göras. Sedan är det upp till parterna att avväga olika aspekter mot varandra. I nuvarande situation framstår det som betydligt svårare än normalt.

Referenser

- Arbetet (2015a), "6F samordnar sig", 21 oktober, www.arbetet.se.
- Arbetet (2015b), "Orosmoln över avtalshimlen", 22 oktober, www.arbetet.se.
- Arbetet (2015c), "Kommunal om LO-sprickan", 21 oktober, www.arbetet.se.
- Arbetsmarknadsnytt (2015), "Facken inom industrin kräver 2,8 procent", 2 november, www.arbetsmarknadsnytt.se.
- Ball, L. (2013), *The Case for Four Percent Inflation*, John Hopkins University.
- Blanchard, O., Dell'Ariccia, G. och Mauro, P. (2010), "Rethinking Macroeconomic Policy", *IMF Staff Position Note* SPN/10/03.
- Blanchard, O., Calmfors, L., Flam, H., Hassler, J. och Krusell, P. (2015), *Makroekonomi*, Liber.
- Boumediene, J. (2015), Löner, sysselsättning och konjunktur, *Samhällsekonisk analys*, Svenskt Näringsliv, september.
- Calmfors, L. (1977), "Inflation in Sweden", i Krause, L.B. och Salant, W.S. (red.), *Worldwide Inflation – Theory and Recent Experience*, Brookings Institution, Washington D.C.
- Calmfors, L. (2008), "Kris i det svenska avtalssystemet?", *Ekonomisk Debatt*, nr 8.
- Calmfors, L. (2013), "Våga ompröva Riksbankens mål", *Dagens Nyheter*, 3 april.
- Calmfors, L. och Larsson Seim, A. (2013), "Pattern Bargaining and Wage Leadership in a Small Open Economy", *Scandinavian Journal of Economics*, 115.
- Calmfors, L. och Lundberg, E. (1974), *Inflation och arbetslöshet*, SNS, Stockholm.
- Edingruppen (1995), *I takt med Europa: samhällsekoniska aspekter på lönebildningen*, LO, Stockholm.
- Edgren, G., Faxén K.-O. och Odhner, C.-E. (1970), *Lönebildning och samhällsekonomi*, Stockholm.
- Erlandsson, M. och Markowski, A. (2006), *The Effective Exchange Rate Index KIX – Theory and Practice*, Working Paper No. 95, Konjunkturinstitutet.
- European Commission (2015), *Autumn Forecast*, Bryssel.
- Facken inom industrin (2015), *Bästa möjliga – om lönebildning och samhällsekonomi*, www.fackeninomindustrin.se.
- Förordning 2007:912 med instruktion för Medlingsinstitutet*, Svensk författningssamling.
- Gali, J. (2013), "Notes for a New Guide to Keynes (I): Wages, Aggregate Demand, and Employment", *Journal of the European Economic Association*, 11(5).
- Gottfries, N. (2011), *Fungerar den svenska lönebildningen?*, Bilaga 5, *Långtidsutredningen*, SOU 2011:11, Stockholm.
- Industriavtalet* (2011), Industrirådet, Stockholm.
- Industrins ekonomiska råd (2014), *Industrins konkurrenskraft, växelkurs och penningpolitik*, Stockholm.

- Industrins ekonomiska råd (2015), *Inför 2016 års avtalsrörelse*, oktober, Stockholm.
- Konjunkturinstitutet (2011), *Lönebildningsrapporten*, Stockholm.
- Konjunkturinstitutet (2012), *Lönebildningsrapporten*, Stockholm.
- Konjunkturinstitutet (2013), *Lönebildningsrapporten*, Stockholm.
- Konjunkturinstitutet (2015a), *Lönebildningsrapporten*, Stockholm.
- Konjunkturinstitutet (2015b), *Konjunkturläget*, augusti.
- Krugman, P., Obstfeld, M. och Melitz, J. (2014), *International Economics*, Pearson.
- LO (2015), *Gemensamma långsiktiga mål för tre kongressperioder*, Stockholm.
- Långtidsutredningen* (2011), SOU 2011:11, Stockholm.
- Morin, M. (2009), *Löneutrymmet i en djup lågkonjunktur*, LO, Stockholm.
- Morin, M. (2015), *Lön eller sysselsättning eller bådadera*, underlagsrapport 22 till Vägen till full sysselsättning och rättvisare löner, LO, Stockholm.
- OECD (2015), *Economic Outlook*, June, Paris.
- Persson, C. (2015), Recent Wage Developments in Sweden, Nationalekonomiska institutionen, Stockholms universitet.
- Proposition 1999/2000, Sveriges Riksdag.
- Svensson, L.E.O (2015), Is the Riksbank trying to instigate a negative supply shock? www.larseosvensson.se.
- Öberg, A. och Boumediene, J. (2015), "Farligt utgå från inflationsmålet i kommande avtalsrörelse", *Dagens Industri*, 7 oktober.

Appendix 1 Vad bestämmer förändringen av lönekostnadsandelen?

Lönekostnadsandelen definierades i Fördjupning 3.2. Uttryckt i förändringar gäller:

*Faktisk procentuell förändring av lönekostnadsandelen*³⁷ = *Faktisk procentuell förändring av lönekostnaden* – *Faktisk procentuell förändring av förädlingsvärdepriset* – *Faktisk procentuell faktisk förändring av produktiviteten*.

Låt Δs_N = faktisk procentuell förändring av lönekostnadsandelen, Δw_N = faktisk procentuell lönekostnadsökning, Δq_N = faktisk procentuell produktivitetsökning och Δp_N = faktisk procentuell förädlingsvärdeprisökning i näringslivet. Då gäller:

$$\Delta s_N = \Delta w_N - \Delta p_N - \Delta q_N$$

I analogi med vår analys av reallöneförändringarna i Fördjupning 4.1 antar vi här att parterna har en målsättning för lönekostnadsandelen när de sluter avtal. För enkelhets skull antar vi vidare att löneökningarna utöver de centrala avtalen till följd av lokal lönebildning kan förutsägas av parterna vid avtalstillfället. Detsamma antas gälla förändringarna i sociala avgifter (såväl lagstadgade som enligt avtal).

Vi utgår vidare – liksom Konjunkturinstitutet – från att parternas agerande påverkas av den potentiella (trendmässiga) produktivitetsökningen i stället för av den faktiska ökningen. Av samma skäl antar vi att parterna, när de bestämmer löneökningarna, beaktar den normala (trendmässiga) relativprisförändringen mellan förädlingsvärde och konsumtion och inte den faktiska förändringen på kort sikt. Vårt antagande är alltså att parterna vid varje avtalstillfälle bestämmer lönerna så att de motsvarar en viss lönekostnadsandel i ett normalt konjunkturläge. Vi benämner denna lönekostnadsandel *den förväntade lönekostnadsandelen på lång sikt*. Den förväntade procentuella förändringen av denna lönekostnadsandel kan skrivas på följande sätt:

Förväntad procentuell förändring av lönekostnadsandelen på lång sikt = *Faktisk procentuell förändring av lönekostnaden* – *Förväntad konsumentprisinflation* + *Förväntad procentuell relativprisförändring mellan konsumtion och förädlingsvärde* – *Potentiell procentuell produktivitetsförändring*.

Med variabelsymboler blir detta:

³⁷ Observera att det är fråga om förändringen i procent och inte i procentenheter. Detsamma är fallet i Tabell 8.

$$\Delta s_N^e = \Delta w_N - \Delta p_C^e + (\Delta p_C^e - \Delta p_N^e) - \Delta q_N^p,$$

där utöver tidigare använda symboler Δs_N^e = förväntad procentuell förändring av lönekostnadsandelen på lång sikt, Δp_C^e = förväntad procentuell konsumentprisförändring, Δp_N^e = förväntad procentuell förädlingsvärdeprisförändring och Δq_N^p = potentiell procentuell produktivitetsförändring.

När det gäller priserna är alltså vårt antagande att parterna utgår från sina förväntningar om konsumentprisernas ökningstakt (som Riksbankens inflationsmål avser) och sedan bildar förväntningar om förädlingsvärdeprisets förändring utifrån en uppfattning om hur relativpriset mellan konsumtion och förädlingsvärde normalt utvecklas. Detta är i linje med Konjunkturinstitutets resonemang i lönebildningsrapporterna. Där har man utgått från att näringslivets förädlingsvärdepris normalt ökar långsammare än konsumentpriserna. Det har berott på flera faktorer. För det första ingår exporten i näringslivets förädlingsvärde, medan i stället importen ingår i den privata konsumtionen. Konjunkturinstitutet har i regel räknat med en försämring av Sveriges bytesförhållande (ett sjunkande relativpris mellan export och import) främst därför att man bedömt att relativpriset för olja skulle stiga trendmässigt (men under första hälften av 2000-talet också därför att priserna på IKT-produkter, som Sverige exporterar mycket av, föll i förhållande till priserna på andra bearbetade varor). För det andra ingår investeringsvaror, vilkas priser har fallit i förhållande till priserna på konsumtionsvaror, i näringslivets produktion men förstås inte i konsumtionen. För det tredje innefattas avgifter för en del offentligt producerade tjänster (vilkas priser normalt ökar fortare än varupriserna) i konsumentprisindex men påverkar inte näringslivets förädlingsvärdepris.

Den faktiska förändringen av lönekostnadsandelen under en avtalsperiod kan skilja sig från den förväntade förändringen på lång sikt av tre orsaker:

- ◆ Den faktiska produktivitetsökningen avviker från den potentiella.
- ◆ Den faktiska relativprisförändringen mellan konsumtion och förädlingsvärde avviker från den förväntade.
- ◆ Den faktiska konsumentprisförändringen avviker från den förväntade.

Mer exakt gäller:

Procentuell faktisk förändring av lönekostnadsandelen = Förväntad procentuell förändring av lönekostnadsandelen på lång sikt + (Förväntad konsumentpris-inflation – Faktisk konsumentpris-inflation) + (Procentuell faktisk förändring av relativpriset mellan konsumtion och förädlingsvärde - Förväntad procentuell förändring av relativpriset mellan förädlingsvärde och konsumtion) + (Procentuell förändring av potentiell produktivitet – Procentuell faktisk förändring av

produktivitet),

eller mer kortfattat:

Förändring av lönekostnadsandelen = Förväntad förändring av lönekostnadsandelen på lång sikt + Förväntningsfel för inflationen + Relativprisavvikelse + Produktivitetsavvikelse.

Med våra variabelsymboler blir detta:

$$\begin{aligned}\Delta s_N &= \Delta w_N - \Delta p_N - \Delta q_N = [\Delta w_N - \Delta p_C^e + (\Delta p_C^e - \Delta p_N^e) - \Delta q_N^e] + [\Delta p_C^e - \Delta p_C] \\ &+ [(\Delta p_C - \Delta p_N) - (\Delta p_C^e - \Delta p_N^e)] + [\Delta q_N^e - \Delta q_N] = \Delta s_N^e + [\Delta p_C^e - \Delta p_C] + [(\Delta p_C - \Delta p_N) \\ &- (\Delta p_C^e - \Delta p_N^e)] + [\Delta q_N^e - \Delta q_N],\end{aligned}$$

där utöver tidigare använda symboler Δp_C = faktisk procentuell konsumentprisförändring. Hakparenteserna i det sista ledet står för förväntningsfel för inflationen, relativprisavvikelse respektive produktivitetsavvikelse.

Tabell 8 visar en sådan dekomponering av förändringarna av den faktiska justerade lönekostnadsandelen i näringslivet under olika avtalsperioder. I panel (a) antas parternas inflationsförväntningar vara lika med inflationsmålet, i panel (b) att de är de som uppgivits till TNS Sifo Prospera. Den faktiska konsumentprisinflationen mäts med både KPI (kolumnerna 5 och 6) och KPIF (kolumnerna 7 och 8). Potentiell produktivitetsökning och förväntad relativprisökning mellan konsumtion och näringslivets förädlingsvärde har definierats som Konjunkturinstitutets bedömningar i lönebildningsrapporten året före respektive avtalsperiod. För de två första avtalsperioderna 1998-2000 och 2001-2003 finns inga sådana bedömningar utan då har vi i stället använt bedömningarna i lönebildningsrapporten 2003 inför avtalsperioden 2004-2006. Enligt Figur 16 blev då den bedömda potentiella produktivitetstillväxten per år 2,4 procent 1998-2006, 2,8 procent 2007-2009 och därefter 1,8-1,9 procent. Enligt Figur 17 var den förväntade relativprisförändringen mellan konsumtion och näringslivets förädlingsvärde 0,4 procent 1998-2009 och därefter 0,7-0,8 procent.

Tabell 8 visar att det ibland varit stora skillnader mellan lönekostnadsandelens utveckling under avtalsperioden och dess förväntade utveckling på lång sikt. De största avvikelserna avser 2007-2009 (den akuta finanskrisen) och 2012 (som också var en kraftig konjunkturedgång). I båda fallen steg lönekostnadsandelen kraftigt trots att detta enligt vår analys inte var parternas avsikt.

Dekomponeringarna skiljer sig åt beroende på om vi använder KPI eller KPIF respektive mäter inflationsförväntningarna med inflationsmålet eller parternas uppgivna förväntningar. Men skillnaderna är små. Samtliga tre faktorer som kan

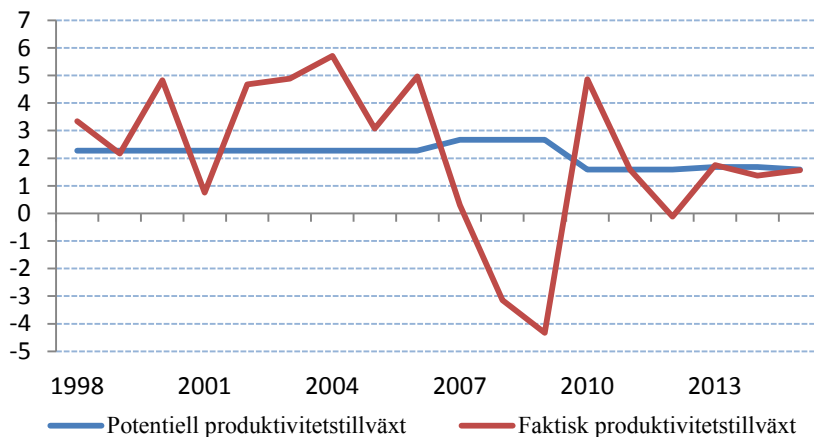
Tabell 8 Dekomponering av lönekostnadsandelens förändring i näringslivet under olika avtalsperioder, procent per år

Avtalsperiod	(1) Förändring av faktisk lönekostnads- andel	(2) Förväntad förändring av lönekostnads- andel på lång sikt	(3) Skillnad mellan faktisk och förväntad förändring av lönekost- nadsandel, (1) - (2)	(4) Produktiv- tetsavvikelse	(5) Relativprisav- vikelse (KPI)	(6) Förväntnings- fel i inflatio- nen (KPI)	(7) Relativpris- avvikelse (KPIF)	(8) Förväntnings- fel i inflatio- nen (KPIF)	(9) BNP-gap
(a) Förväntad inflation = inflationsmål									
1998-2000	0,5	0,3	0,2	-1,2	-0,2	1,6	0,5	0,9	-
2001-2003	0,1	0,8	-0,7	-1,2	0,6	-0,2	0,8	-0,4	-0,6
2004-2006	-1,7	-0,9	-0,9	-2,3	0,2	1,3	0,6	0,8	-0,9
2007-2009	2,6	-1,4	4,0	5,1	-1,4	0,3	-1,1	0,0	-0,1
2010-2011	-2,2	-1,4	-0,7	-1,6	1,0	-0,1	0,6	0,3	-7,6
2012	3,3	1,4	2,0	1,7	-0,8	1,1	-0,8	1,0	-2,5
2013-2015	-0,7	-0,9	0,2	0,1	-1,9	2,0	-1,1	1,2	-2,5
(b) Förväntad inflation = av parterna uppgivna inflationsförväntningar									
1998-2000	0,5	0,2	0,3	-1,2	-0,2	1,7	0,5	1,0	-
2001-2003	0,1	0,9	-0,8	-1,2	0,6	-0,2	0,8	-0,4	-0,6
2004-2006	-1,7	-0,9	-0,9	-2,3	0,2	1,3	0,6	0,8	-0,9
2007-2009	2,6	-1,6	4,1	5,1	-1,4	0,5	-1,1	0,2	-0,1
2010-2011	-2,2	-0,7	-1,5	-1,6	1,0	-0,8	0,6	-0,4	-7,6
2012	3,3	1,2	2,2	1,7	-0,8	1,3	-0,8	1,2	-2,5
2013-2015	-0,7	-0,3	-0,5	0,1	-1,9	1,4	-1,1	0,6	-2,5

Anm: Näringslivet exkluderar här små- och fritidshus. Data för lönekostnadsandel, lönekostnader, produktivitet och förädlingsvärdepris är från nationalräkenskaper. Lönekostnadsandelens förändring för egenföretagare. Lönekostnadsandelens förändring är förändringen i procent (inte procentenheter). Produktivitsavvikelsen (kolumn 4) är Potentiell produktivitsförändring - Faktisk produktivitsförändring. Relativprisavvikelsen (kolumnerna 5 och 7) är Faktisk relativprisförändring mellan konsumtion och förädlingsvärde - Normal relativprisförändring mellan konsumtion och förädlingsvärde. Förväntningsfelet i inflationen (kolumner 6 och 8) är Förväntad konsumentprisinflation - Faktisk konsumentprisinflation. Kolumnerna (4), (5) och (6) respektive (4), (7) och (8) summerar båda till kolumn (3). Kolumnerna (2) och (3) summerar till kolumn (1). Se också Tabell 1.

Källor: Konjunkturinstitutet, TNS Sifo Prospera och egna beräkningar.

Figur 16 Potentiell och faktisk produktivitetstillväxt i näringslivet, procent per år

Anm: Näringslivet är exklusive små- och fritidshus. Potentiell produktivitetstillväxt är enligt Konjunkturinstitutets bedömning i lönebildningsrapporten året för avtalsperioden utom för 1998-2003 då samma bedömning används som för 2004-2006.

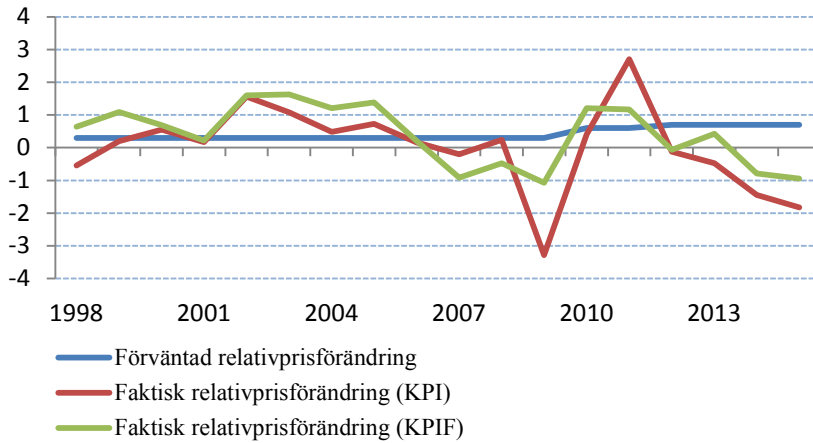
Källa: Konjunkturinstitutet.

förklara skillnader mellan lönekostnadsandelens faktiska utveckling under avtalsperioden och dess förväntade utveckling på lång sikt – produktivitetsavvikelse, relativprisavvikelse och förväntningsfel för inflationen – har varit viktiga. Störst betydelse har produktivitetsavvikelse haft. Förväntningsfelet för inflationen blir generellt större när denna mäts med KPI än med KPIF, eftersom KPI-inflationen skjutit mer under inflationsmålet än KPIF-inflationen under hela perioden 1998-2014 till följd av en sjunkande räntenivå. Av samma skäl är relativprisavvikelsen i genomsnitt mer positiv (mindre negativ), det vill säga relativpriset mellan konsumtion och näringslivets förädlingsvärde har ökat mer (sjunkit mindre) när konsumentpriserna mäts med KPIF än med KPI.

Det kan vara intressant att skärskåda de olika avtalsperioderna. Kommentarererna nedan avser i första hand fallet med KPI-inflation och inflationsförväntningarna mätta med inflationsmålet, det vill säga kolumnerna (1) – (6) i panel (a).

Enligt vår analys var parternas avsikt i avtalen för 1998-2000 en liten ökning av lönekostnadsandelen på lång sikt. Den faktiska ökningen under avtalsperioden blev något större. Detta berodde på ett stort förväntningsfel för inflationen (som överskattades med 1,6 procentenheter per år) vilket dominerade över produktivitetsavvikelsen (1,2 procentenheter snabbare tillväxt av faktisk än potentiell produktivitet per år). Förväntningsfelet för inflationen och produktivitetsavvikelsen påverkade således lönekostnadsandelen åt olika håll, eftersom den lägre inflationen än den förväntade delvis berodde på en oväntat hög produktivitets-

Figur 17 Förväntad och faktisk relativprisförändring mellan konsumtion (KPI respektive KPIF) och näringslivets förädlingsvärde, procent per år

Anm: Näringslivet är exklusive små- och fritidshus. Normal relativprisförändring är enligt Konjunkturinstitutets bedömning i lönebildningsrapporten året för avtalsperioden utom för 1998-2003 då samma bedömning används som för 2004-2006.

Källa: Konjunkturinstitutet.

tillväxt som höll tillbaka ökningen av enhetsarbetskostnaden och därmed av förädlingsvärdepriset.

2001-2003 låg den faktiska lönekostnadsandelen nästan stilla trots en förväntad ökning av andelen på lång sikt (med i genomsnitt 0,8 procent per år). Det berodde främst på att den faktiska produktivitetstillväxten återigen översteg den potentiella (med 1,2 procentenheter).

Den förväntade minskningen av den långsiktiga lönekostnadsandelen 2004-2006 var enligt vår dekomponering 0,9 procent per år. Samtidigt blev den faktiska minskningen hela 1,7 procent per år. Detta förklaras återigen av en snabbare tillväxt av den faktiska produktiviteten än den potentiella (nu med hela 2,3 procentenheter). Detta resulterade i en sänkning av lönekostnadsandelen trots ett betydande förväntningsfel för KPI-inflationen (som var 1,3 procentenheter lägre än inflationsmålet).

Avtalsperioden 2007-2009, som innefattade den akuta finanskrisen, innebar störst diskrepans mellan förväntad förändring av lönekostnadsandelen på lång sikt (en minskning med 1,4 procent per år) och faktisk förändring under perioden (en ökning med 2,6 procent per år). Förklaringen var det stora produktivetsfallet till följd av att produktionen föll kraftigt, samtidigt som företagen behöll arbetskraft: följden blev en produktivetsavvikelse på hela 5,1 procentenheter per år (faktisk produktivitet föll med 2,4 procent per år samtidigt som den potentiella produktivitetstillväxten uppskattades till 2,6 procent per år). Detta motverkades

något av att relativpriset för konsumtion i förhållande till förädlingsvärde föll under perioden.

Avtalsperioden 2010-2011 kännetecknades av en förväntad minskning av lönekostnadsandelen på lång sikt med 1,4 procent per år, men den faktiska minskningen blev större: 2,2 procent per år. Förklaringen var att den faktiska produktivitetstillväxten översteg den potentiella (med 1,6 procentenheter). Det var av större betydelse än att relativpriset mellan konsumtion och näringslivets förädlingsvärde ökade med 1 procentenhet mer än förväntat per år. Detta berodde bland annat på en kraftig relativprisökning för olja.

Under det ettåriga avtalet 2012 var den förväntade ökningen av lönekostnadsandelen på lång sikt 1,4 procent, men den faktiska ökningen blev hela 3,3 procent. Det berodde främst på att den faktiska produktivetsförändringen understeg den potentiella med 1,7 procentenheter (-0,1 procent mot 1,6). Ett betydande förväntningsfel för inflationen verkade i samma riktning (endast 0,9 procents KPI-inflation innebar en diskrepans mot inflationsmålet på 1,1 procent). Men detta motverkades nästan helt av att relativpriset mellan konsumtion och näringslivets förädlingsvärde föll jämfört med vad som förväntades (avvikelsen var 0,8 procentenheter).

2013-2015 låg den faktiska förändringen av lönekostnadsandelen nära den förväntade. Det stora förväntningsfelet för inflationen (2 procentenheter lägre inflation än målet) komparerades av en nästan lika stor relativprisavvikelse (i huvudsak beroende på fallande oljepris som reducerade KPI i förhållande till förädlingsvärdepriset).

Skattade löneekvationer har visat på ett mönster där en ökning av lönekostnadsandelen i förhållande till en jämviktsnivå leder till lägre löneökningar och en minskning till högre.³⁸ Detta mönster är konsistent med vad vi finner för de fyra senaste avtalsperioderna. En ökad lönekostnadsandel under 2007-2009 utlöste en avsedd minskning av andelen på lång sikt under 2010-2011. Det resulterade i en minskning av också den faktiska andelen, vilket i sin tur gav upphov till en avsedd ökning av den långsiktiga andelen under 2012. Den faktiska lönekostnadsandelen ökade också då, men med mer än förväntat. Detta följdes av en avsedd minskning av andelen på lång sikt under 2013-2015.

Sammanfattningsvis har det varit ett problem under de två senaste avtalsperioderna att konsumentprisutvecklingen grovt överskattats. Det har verkat i riktning mot en högre lönekostnadsandel än vad parterna avsett. Men genomslaget på lönekostnadsandelen har i stort sett komparerats av en icke förväntad höjning av förädlingsvärdepriserna i förhållande till konsumentpriserna.

³⁸ Konjunkturinstitutet (2012, 2013) och Persson (2015).

